

હરિજન મંદિર-પ્રવેશ અને જૈનો

[લેખક: શ્રી ચીતુભાઈ લાલભાઈ શેઠ, ખી. એ. એલ. એલ. ખી.; સોલીસિટર]

મુંબઈ પ્રાંતના મંદિરોમાં હરિજનોને દાખલ થવાનો અને પૂજા-અર્ચા કરવાનો અધિકાર આપવા બાબતના એક્ટને સને ૧૯૪૭નો લેજિસ્લેટિવ એસેમ્બલીનો મુસદ્દો નં. ૨૭ મુંબઈ સરકાર તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તેમાં 'હિંદુ કોમ'ની વ્યાખ્યામાં જૈનોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે તે વ્યાજબી નથી.

કાંઈ પણ હરિજન જૈન ધર્મ પાળતા હોય તેવું અત્યાર મુખી જાણવામાં આવ્યું નથી, તેમ જ જૈન ધર્મ પાળતા હરિજનો માટે જૈન મંદિરોમાં પ્રવેશની મનાઈ કરવામાં આવી હોય તેવો દાખલો પણ બન્યો નથી.

જૈન મંદિરો હરેક જૈન ધર્મ પાળનાર વ્યક્તિ માટે ખુલ્લા હોય છે. ખીજા હિંદુઓ જૈન મંદિરોમાં જૈનોની રજા (Leave and License)થી જ પ્રવેશ કરે છે, પરંતુ હકક તરીકે તેઓ પ્રવેશ કરી શકતા નથી. જૈન મંદિરોમાં જૈન વિધિ અનુસાર પૂજા કરવાનો હકક ફક્ત જૈનો જ ધરાવે છે. જૈનેતરોને આવો હકક નથી.

જૈન ધર્મ હિંદુ ધર્મથી તદ્દન અલગ ધર્મ છે, જે કે વારસાહક, લગ્ન વિગેરે બાબતોમાં જૈનોને હિંદુ કાયદો લાગુ પડે છે, છતાં જૈન કોમમાં પ્રચલિત રીતરિવાજો પ્રમાણે જો હિંદુ કાયદામાં કાંઈ ફેરફાર થતો હોય તો જે કાયદો રીતરિવાજો પ્રમાણે જૈનો પાળતા આવ્યા છે તે જ કાયદો તેમને લાગુ પડે છે.

જૈન મંદિરો જૈનોના પૈસાથી જ યાંધવામાં આવેલા છે અને તેનો નિભાવ પણ તેમના જ પૈસાથી થાય છે. આ મંદિરોના અંગે જાહેર પ્રજાનો અમર સરકારનો કાંઈ પણ હિસ્સો નથી અને એ મિલકતો જૈન કોમની જ મિલકતો છે; એવી મિલકતોમાં ધંતર કોમોને કાયદા દ્વારા હકક આપવો એ તદ્દન ગેરવ્યાજબી છે એટલું જ નહિ પણ અન્યાયી છે.

તદુપરાંત હિંદુ અધારણુ ધડનારી સભા અત્યારે હિંદુને જે અધારણુ ધડી રહી છે તેમાં પણ કોઈના ધર્મમાં દખલ નહિ કરવાની યાંહેધરી આપવામાં આવી છે.

જૈન મંદિરો જે ફક્ત જૈનો માટે જ હોય છે તેમાં ધંતર કોમના સમ્પ્રદાયને કાયદાથી દાખલ થવાનો અને તેમાં પૂજા કરવાનો હકક આપવો તે જરાયે વ્યાજબી નથી. જો આમ નહિ થાય તો ભવિષ્યમાં મુશ્કેલ પરિસ્થિતિ ઉભી થવાની સંભાવના છે. વળી હરિજનોએ જૈન મંદિરોમાં પ્રવેશ કરવાનો અને પૂજા અર્ચા કરવાનો હકક છે તેવી માંગણી અત્યાર અમાણી કદી પણ કરી નથી.

ઉપરાંત જો હરિજનોને આ પ્રમાણે હકક મળશે તો તેઓ ભવિષ્યમાં જૈન મંદિરોના વહીવટ, હિસાબ તથા ખીજા બાબતો અંગે કોર્ટમાં દાવાઓ માંડી શકશે, જૈન મંદિરોના ટ્રસ્ટીઓ તરીકે દાખલ થવાની માંગણી કરશે અને જૈન મંદિરોના વહીવટ અંગે ડખલગિરી કર્યા કરશે.

મારા નમ્ર મતઁ મુજબ આ અંગે સમગ્ર જૈન સમાજે આંદોલન કરી 'હિંદુ' શબ્દની વ્યાખ્યામાંથી "જૈન" શબ્દ કઢાવી નાંખવા ખાસ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

॥ॐ अहंम् ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितिनुं मासिक मुखपत्र

श्री जैन सत्य प्रकाश

जेरिंगमाईकी वाडी : घीकांटा रोड : अमदावाद (गुजरात)

वर्ष १२	॥ वि३३ स. २००३ : वीरनि. स. २४७३ : छ. स. १६४७	॥ क्रमांक
अंक ११	॥ प्रथम आवृत्ति वदि १४ : शुक्रवार : १५मी अगस्त	॥ १४३

रखे श्रीकेसरियाजी तीर्थनो प्रश्न भूली जईए !

[सम्पादकीय]

श्री केसरियाजी तीर्थ संबंधी अति दुःखदायक परिस्थिति ऊभी थयाने आजे बे मासथी बधु जेटलो समय वीती गयो, छतां ए सम्बन्धमा—ए दुःखदायक परिस्थितिने सुधारवा माटे—आपणे एटले के आखाय जैन संघे शां पगलां लेवां ए सम्बन्धी हजु सुधी कशो निर्णय लेवायो नथी ए हकीकत तरफ अमे समस्त जैन संघना सर्व आगेवानोनुं ध्यान दोरीए छीए.

कोई पण प्रश्नना निराकरणनी विचारणा माटे अमुक समयनी जरूर होय ए समजी शकाय एवी बावत छे, पण ए विचारणाना समयनो पण अंत तो आववो ज जोईए ने! के पछी आपणे विचार कर्या ज करीए अने ऊभा थयेला प्रश्नो एम ने एम पडचा रहे! जो आम ज थाय तो तो दीर्घसूत्री विनश्यति (केवल लांबा लांबा विचारो ज कर्या करनार छेवटे विनाशने ज पामे) जेवी हालत थया वगर न रहे ए वात आपणे न भूलीए.

अमने लागे छे के आ प्रश्नना निराकरण माटे हवे तो पूरतो समय वीती गयो छे, अने हवे एमां जे कई बधु कालक्षेप थशे ते संघना कल्याणने हानि पहेँचाडचा वगर नहीं रहे. एटले हवे तो आखा संघे एकदिल अने एकलक्षी बनी आ माटे एक या बीजो—योग्य लागे तै—मार्ग निश्चित करीने ए मार्गे कुचकदम करवानी आखा जैन समाजने आज्ञा आपवी जोईए. आम नहीं थाय तौ दुःखनुं ओसड दहाडा ए कहेवत प्रमाणे अमुक समय वीतशे एटले आपणी वेदना भुलाई जशे अने आपणा एक प्राणप्रिय तीर्थनारक्षणनी आपणी तमचा नामशेष थई जशे अने परिणामे आपणा एक महातीर्थने आपणे आपणी आळस के निष्क्रियताना कारणे गुमावी बेसीछुं.

कोई पण प्रकारनी आफत आवे ए कोईनेय इष्ट तो न ज होय, पण जो आफत आवी ज पछी तो पछी ए आफतमांथी संघ—संगठन साधवानो लाभ आपणे अवश्य मेळवी लेवो घटे;

३१४]

श्री जैन सत्य प्रकाश

[वर्ष १२]

आवा संकट—समये पण जो आपणे संगठित थवा तैयार न होईए तो तो पछी आपणे ऊजळा भविष्यनी आशा ज शी रीते राखी शकीए ?

जावाल, तळाजा के श्री केसरियाजी तीर्थ जेवा प्रसंगो ए आपणी संघशक्तिनी कसोटीना प्रसंगो बन्या छे, एवा प्रसंगे आपणुं संघ—शरीर केटलुं सबलके निर्बल छे, एनुं निदान अचूकपणे जाणी शकाय. १०—२० वर्षना नजीकना भविष्यमा ज जैन संघ—जैन समाज उपर जे कई वीती गयुं छे ते जोतां आपणुं समाज—शरीर दुर्बल थई गयुं छे अने दिवसे दिवसे वधु जर्जरित बनतुं जाय छे ए दीवा जेवुं स्पष्ट छे. आपणी आ वर्तमान हालत अने आपणो भव्य भूतकाळ ए बेनो विचार करीए छीए त्यारे क्षणभर मनमां थई आवे छे—शुं आपणे एज जैन महाप्रजाना संतानो छीए के जेमना पूर्वजोए मोटां मोटां देवालयो अने घर्मालयो ऊभां करीयां हतां, मोटां मोटां राज्योनुं संचालन करीयुं हतुं, मोटां मोटां रणांगणोमां वीर हाक गजवी विजय वरमाळ पहेरी हती, अने राष्ट्रना दरके दरके क्षेत्रमां पोतानुं वर्चस्व दाखवी पोतानी बुद्धि अने शक्तिनो सौ कोईने लाभ आप्यो हतो ?

आपणुं तीर्थ एटले आपणुं पोतानुं ज एक अंग, ए अंग उपर घा उपर घा थता होय अने छतां आपणुं दिल ठंडी ताकात दर्शाववा तैयार न थाय के ए घानी सामे बंड पोकारी न ऊठे अने ऊलटुं आपणे शून्यचित्त जेवा बनी जईए त्यारे नथी लागतुं के आपणे निष्क्रिय, निश्चेतन अने हीनसत्त्व बनी रह्या छीए ?

श्री केसरियाजी तीर्थ अंगे ऊमो थयेलो प्रश्न ए केवळ केसरियाजी तीर्थ पूरतो ज छे एम रखे आपणे मानी लईए ! आजे आ प्रश्न आवी पडचो तो काले बीजो नहीं आवी पडे—आपणा बीजा तीर्थ उपर पण आफत नहीं आवी पडे—एनी शी खातरी ? अमने तो लागे ज छे के आजे जो आनो ताकात पूर्वक प्रतीकार नहीं करीए तो आवती काल आथीय वधु घेरी आफत ऊतरी वगर नथी रहेवानी. जे शरीर उपर एक रोगे हुमलौं करीए एना उपर बीजा रोगोने हुमलो करवानुं साब आसान छे ए रोजना अनुभवनी वात आपणे कां भूलीए ? पण आमां दोष रोगनो नहीं पण कमजोर शरीरनो ज गणाय. हवे ए घडी आवी लागी छे ज्यारे आपणे ह बातनों फेंसलो करवो ज पडवानो छे के आपणा दुर्बल बनेला संघ—शरीरने आपणे वधु दुर्बल बनाववा मागीए छीए के ए दुर्बलताने खंखेरी नाखीने ए संघ—शरीरने सशक्त अने बलवान बनाववा मागीए छीए. श्री केसरियाजी तीर्थ जेवा प्रश्नोए ए दुर्बलता फगावी देवानो आपणने सुयोग मेळबी आप्यो छे, ए सुयोगनो लाभ लेवानुं आपणे न भूलीए अने प्रसंग ज्यारे आवी ज पडचो छे त्यारे एवी शक्ति दाखववानुं न चूकीए के जेथी भविष्यमां बीजी

અંક ૧૧] ધમ્મિલ્લના અને અગડહત્તના ચરિત્રની સામગ્રી [૩૧૫

કોઈ પળ વ્યક્તિ જૈન સંઘ ઉપર—જૈન સઘના કોઈ પળ અંગ ઉપર—આક્રમણ કરવાનો વિચાર સુદ્ધા ન કરે. અસ્તુ !

ટૂંકમાં—આ પ્રસંગે માર દર્શને જે કોઈ કહેવાનું પ્રાપ્ત થાય છે તે એ જુદાં છે કે હવે આમાં વહુ વહુ વિચારો કર્યા કરતાં કોઈક નક્કર અને સક્રિય કાર્ય આપણે કરીએ. સમ્ભવ છે કે આ માટે અન્દરલાને કોઈક પ્રયત્નો ચાલતા પળ હોય. એમ હોય તો એમાંની સમાજને જળાવી શકાય એવી હકીકત થોડે—ઘણે અંશે પળ સમયે સમયે પ્રકટ થતી રહે એ અત્યંત જરૂરી અને હૃષ્ટ છે. એમ થાય તો જ જનતાના દિલમાં કોઈક ધરપત રહે અને આપણા આગેવાનો કે આપણી આગેવાન સંસ્થાઓ આ સમ્બન્ધમાં જે કોઈ પગલાં લેતા હોય તેના સારાસારપણાનો ધ્યાલ જનતાને આવી શકે અને એ સમ્બન્ધમાં જનતાને કોઈ કહેવા જેવું લાગે તો એ કહી પળ શકે. આજરે સંઘ ઇટલે તો એ જૈન જનતા જ ગણાય ને !

બાકી અત્યારે તો આ પ્રવૃત્તિનું જે બાહ્ય દર્શન થઈ રહ્યું છે તેથી તો મનમાં દિલગીરી ઊપજે એવું જ છે. આનું પરિણામ તો ધીમે ધીમે આ પ્રશ્નને વીસરી જવા સિવાય બીજું માગ્યે જ આવે. અમને તો પૂરો પૂરો મય લાગે છે—અને તેથી જ અમે આટલા મારપૂર્વક કહીએ છીએ છે — કે આ ગતિથી આપણે આપણું ધ્યેય સિદ્ધ નહીં કરી શકીએ, અને આપણા જીવન—મરણ સમો એક પ્રશ્ન આપણે વીસરી જઈશું. અમારો એ મય ઓટો નિવડે એમ હૃષ્ટીએ.

ધમ્મિલ્લના અને અગડહત્તના ચરિત્રની સામગ્રી

(લે. પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ.)

કથાઓના, કિસ્સાઓના, કહાણીઓના, વાર્તાઓના અને ચરિત્રોના વિવિધ પ્રકારોના ઉત્તમ નમૂનાઓ પૂરા પાડનાર તરીકે ભારતવર્ષ સુપ્રસિદ્ધ છે. કથાને લગતું ભારતીય સાહિત્ય ઘણી ઉચ્ચ કોટિનું છે અને એમાં જોનોનો જોવો તેવો કાળો મથી. વસુદેવલિંડી એ નામથી જાણીતી ચલેલી કથા જોવી કથા કેટલી છે? એ વિચારનારને આ સહેજે સમજાય.

આપણી મુંબઈ વિદ્યાપીઠના અભિનવ અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે અભ્યાસ કરનારા પ્રથમ વર્ષના તેમજ બી. એ.ના બીજા વર્ષના વિદ્યાર્થીઓને આ વર્ષે અનુક્રમે અગડહત્તચરિત્ર અને ધમ્મિલ્લલિંડીનો અભ્યાસ કરવાનો છે. તો એને અંગેનાં સાધનોનો નિર્દેશ કરવા માટે તેમજ “અર્ધ માગધી” તરીકે વિદ્યાર્થીઓને શું શીખવાય છે તે દર્શાવવા માટે આ લઘુ લેખ લખાય છે.

પાઠ્યમાં ‘ધમ્મિલ્લ’ અને ‘વસ્તુલ્લ’ એવા બે સજ્જો છે. એ બંનેને માટેનો સંસ્કૃત શબ્દ ‘ધમ્મિલ્લ’ છે. એના સંયત—બધિલા કેશ અને એક જોન મુનિ એમ બે અર્થો છે. બીજો અર્થ અત્ર પ્રસ્તુત છે.

૩૧૬]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

વાચક સંવદાસમણિએ વિ. સં. ૧૬૬ કરતાં તે ધણાં વર્ષો પૂર્વે રચેલ અને મહત્તર ધર્મસેન ગણિએ પૂર્ણ કરેલ વસુદેવહિંડીના પ્રથમ ખંડમાં કથોત્પત્તિની પછી 'ધર્મિભલ-હિંડી' યાને 'ધર્મિભલચરિય' છે. આ ખી. એ. ના ખીજા વર્ષના વિષ્ણુઓને આ વર્ષે શીખવાય છે. ધર્મિભલ બ્યારે મર્લામાં હતો ત્યારે એની માતાને ધર્મ કરવાનો દોહદ થયો હતો એ ઉપરથી એનો જન્મ થતાં એનું નામ 'ધર્મિભલ' રખાયું એમ ધર્મિભલહિંડીમાં ઉલ્લેખ છે.

આવસ્થયની નિબજ્જતિ (આં. ૨ ૧૬૨૦)માં 'ધર્મિભલ' એવું નામ છે; આટી એવું ચારત્ર નથી.

સકસંવત્ પહ્લમાં નંદીચુષિણુ રચનારા જિનદાસમણિ મહત્તરે રચેલી મનાતી આવસ્થયચુષિણુ (ઉત્તર ભાગ, પત્ર ૩૨૩-૩૨૪)માં નીચે સુબખના ઉલ્લેખમાં ધર્મિભલના ઉદાહરણનો નિર્દેશ છે —

“દુયાણિં ફલં । તં દુવિહં । હહલોપ ધર્મિભલોદાહરણં, જહા વસુદેવહિંડાપ ।”

અર્થાત્ હવે ફળનો વિચાર કરીશું. એ એ પ્રકારનું છે. આ લોકમાં ફળ મેળવનાર તરીકે ધર્મિભલ(હ)નું ઉદાહરણ જાણવું કે જે વસુદેવહિંડીમાં અપાયું છે.

આવસ્થય અને એની નિબજ્જતિ ઉપર યાકિની મહત્તરાના ધર્મસુત્ર તરીકે સુવિખ્યાત હરિભદ્રસૂત્રએ સંસ્કૃતમાં વિસ્તૃત ટીકા રચી છે. એના ૮૬૩મ પત્રમાં ધર્મિભલનું ઉદાહરણ ધર્મિભલહિંડીમાંથી જાણવું એમ એમણે કહ્યું છે.

ધર્મિભલહિંડી કરતાં કોઈ પ્રાચીન કૃતિ ધર્મિભલનું ચરિત્ર પૂરું પાડતી હોય તે તે જાણવામાં નથી, કેમકે વસુદેવહિંડીના પ્રારંભમાં કહ્યું છે તેમ પદમાણુઓમ (પ્રથમાનુ-ઓમ)માં વર્ણવેલ વસુદેવચરિત્રને એ આભારી છે અને આ અનુઓમ આજે આપણને ઉપલબ્ધ નથી.

‘અંચળ’ અચળના મહેન્દ્રપ્રભસૂરિના શિષ્ય જ્વપશેખરસૂરિએ ગુજરાતમાં વિ. સં. ૧૪૬૨માં સંસ્કૃત ભાષામાં ધર્મિભલચરિત્ર નામનું રસિક કાવ્ય રચ્યું છે અને એ હીરાલાલ હંસરાજ તરફથી ધણાં વર્ષો પૂર્વે પ્રસિદ્ધ થયું છે. ત્યારબાદ એની ખીજા આવૃત્તિ બહાર પડી. ત્રીજી આવૃત્તિ મનસુખલાલના ગુજરાતી ભાષાન્તર સહિત પ્રત આકારે ચાર

૧ આનો અર્થ ‘ધર્મી’ એમ થાય છે. પાષ્ટકમાં ‘માલિકી’ બતાવવાના અર્થમાં આલ, આલુ, ઈત, ઇર એમ જે વિવિધ અનુગ વપરાય છે તેમાંનો એક તે ‘ધર્મ’ છે. ધર્મમનષ્ણ=ધર્મિભલ.

૨ આ રહી એ શાલા:—

‘પરલોપસ્સ ફલં હહ પરલોપ અ હોહ દુવિહં તુ ।

હહલાંપ ધર્મિભલાહ દામન્નગમાઈ પરલોપ ॥૧૬૨૦ ॥

આનો અર્થ એ છે કે પ્રત્યાખ્યાનનું ફળ આ લોકમાં અને પરલોકમાં મળે છે એ દિશાએ એ એ જાતનું છે. ધર્મિભલ વજેરને આ લોકમાં ફળ મળ્યું છે, બ્યારે દામન્નમ વજેરને પરલોકમાં મળ્યું છે.

અંક ૧૧] ધમ્મિલ્લના અને અગડહત્તના ચરિત્રની સામગ્રી [૩૧૭

ભાગમાં છપાવાઈ અને ચોથી આવૃત્તિ મૂળ અને ભાષાન્તર સહિત પુસ્તક આકારે વિ. સં. ૧૯૮૬માં વીઠ્ઠલજી હીરાલાલ લાલન (જમનમર) તરફથી પ્રસિદ્ધ કરાઈ.

આ ધમ્મલચરિત્રમાં ૩૫૦૩ પૃષ્ઠો છે, બ્યારે એની પ્રસ્થિતિમાં ૩૫૦૪ હોવાનો ઉલ્લેખ છે.

૧૮મા પલ્લમાં કહ્યું છે કે ક્યાણ મનુષ્યને સર્વ સંપત્તિઓ મળે છે. એનું સાક્ષાત્ ઉદાહરણ તો ધમ્મિલ્લ છે. આમ કહી એમનું ચરિત્ર અપાયું છે. આમાં અગલ(હ)હત્તનું ચરિત્ર આડકથારૂપે અપાયું છે.

કર્તાના નામ તેમ જ રચનાવર્ષના ઉલ્લેખ વિનાની એક સસ્કૃત કથા 'ધમ્મલકથા' એ નામથી "જ્ઞેન આત્માનન્દ સભા"એ વિ. સં. ૧૯૭૧માં પ્રસિદ્ધ કરી છે. એમાં ૨૧૪ પૃષ્ઠો છે. અંતમાં નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ છે કે જે આ કથાની પાછળ રહેલો હેતુ મુખ્ય છે:—

“ इति इहलोकार्थतपःप्रभावे धम्मिलकथा ”

આ કથાનું વાસ્તવિક નામ ધમ્મિલ્લકથા' હોવું જોઈએ.^૧ એની હાથપોથી તપાસાય તો એ વિષે નિશ્ચય થઈ શકે. આકી આ કથા ઉપર્યુક્ત ધમ્મિલ્લહિંડાનો સંસ્કૃતમાં સારાંશ છે એ તો નિર્વિવાદપણે કહી શકાય તેમ છે.

જે. સા. સં. ધ. જોતાં જણાય છે કે સૌભાગ્યહર્ષસુરિના શિષ્ય સૌમવિમલસુરિએ વિ. સં. ૧૫૬૧માં ગુજરાતીમાં ધમ્મિલ્લરાસ રચ્યો છે. જ્ઞેન ગૂર્જર કવિઓમાં પણ આ ઉલ્લેખ છે. વિશેષમાં અહીં ધમ્મિલ્લને અંગે બે કૃતિઓ નોંધાઈ છે: (૧) જ્ઞાનસાગરે વિ. સં. ૧૭૧૫માં ધમ્મિલ્લરાસ રચ્યો છે અને (૨) વીરવિજયે વિ. સં. ૧૮૬૬માં ધમ્મિલ્લકુમારે રાસ રચ્યો છે. આ બીજા રાસમાં લખભમ “વસુદેવહિંડયે કલ્પો” એવો ઉલ્લેખ છે.

ધમ્મિલ્લકુમારે યાને જાગતો પુણ્યપ્રભાવ એ નામનું એક પુસ્તક ૭૨ પ્રકરણમાં રચાયું છે. એનાં શ્લોકાત્તનાં પાનાં વગરનું પુસ્તક મારા જોવામાં આવ્યું છે. એટલે કતી વચ્ચે વિષે હું કંઈ કહી શકતો નથી.

વસુદેવહિંડીના પ્રથમ ખંડનું હાલમાં “જ્ઞેન આત્માનન્દ સભા” તરફથી ગુજરાતી ભાષાન્તર બહાર પડ્યું છે. એ ધમ્મિલ્લહિંડીના અભ્યાસને ઉપયોગી થઈ પડશે તેમજ સાથે સાથે ધમ્મિલ્લનું પ્રાચીનમાં પ્રાચીન ચરિત્ર પણ ગુજરાતી વાચકોને એ પૂરું પાડશે. આ સભાએ બ્યારે આ મહાકાવ્ય ધર્મકથાનું ભાષાન્તર પ્રસિદ્ધ કરવાનું સ્તુત્ય પમલું બન્યું છે તો વિમલસુરિકૃત પૈમ્યચરિત્ર^૨ (પદ્મચરિત્ર) અને સુપ્રસિદ્ધ હૃદયભદ્રસુરિએ રચેલ^૩ સમરાર્ધન્યકહા એ બે મહત્વની કૃતિઓનું પણ ભાષાન્તર તૈયાર કરાવવાં તે બહાર પાડવા આ સભાના

૧ 'ધમ્મલ' એ ધમ્મિલ્લનું હળવું રૂપ છે. જેમકે કાઉસગ્ગનું 'કાઉસગ'.

૨ આ જ્ઞેન દષ્ટિ અનુસારનું પદ્યનું અર્થાત્ રામનું ચરિત્ર છે—રામાયણ છે. એને ધન્નકારે ૧-૩૨માં પુરાણ કહ્યું છે.

૩ આનું ભાષાન્તર જોવા જણવામાં નથી એટલે આમ ઉલ્લેખ કરું છું.

૩૧૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

અંચાલકોનું હું સાદર ધ્યાન ખેંચું છું. આ એ કૃતિઓના પણ અમુક અમુક અશો કોલેજના વિદ્યાર્થીઓને અવારનવાર શીખવાય છે. કાબલા તરીકે આ વર્ષના ઇન્ટરમિડિએટના વિદ્યાર્થીઓને સંભરાઈ અચકહાનો ખીજો ભવ અને ખી. એ. ના પ્રથમ વર્ષના વિદ્યાર્થીઓને ચોથો ભવ શીખવાય છે. પહેલા, ખીજા અને છઠ્ઠા ભવનું તો અંગ્રેજી ભાષાન્તર થયેલું છે. વિષયમાં સમગ્ર કૃતિની અંતકૃત છાયા પણ પ્રાપ્ત થયેલી છે. તો આ સામગ્રીનો ઉપયોગ કરનારને અમરત કૃતિનો ગુજરાતી અનુવાદ તૈયાર કરવો સુખમ છે. એટલે અનુવાદક તો મળી રહે તેમ છે. તો અમાને આના પ્રકાશન માટે વધુ વિચાર કરવો પડે તેમ નથી.

પઉમચરિયાના ૩૩-૩૫ ઉદ્દેસ્ય પ્રથમ વર્ષના વિદ્યાર્થીઓ માટે ૧૯૪૨ની પરીક્ષાનું પાઠ્ય પુસ્તક હતું. એટલે એટલો ભાગ અંગ્રેજી અનુવાદાદિ સહિત ૧૯૪૧માં એ ત્રણ સ્વભેદી છપાયો છે. આવી રીતે પહેલા ચાર ઉદ્દેસ્યનો તેમજ ૨૭ અને ૨૮માના અંગ્રેજી અનુવાદ ૧૯૩૬ અને ૧૯૩૪માં અનુક્રમે છપાયેલ છે.

અગહરતાનાં ચરિત્ર માટેનાં સાધનો—

ધર્મિભલ્લિહીમાં ધર્મિભલ્લનુ જે ચરિત્ર અપાયું છે તેમાં આડકથા તરીકે અગહરતા સુનિતો આમવૃત્તાન્ત છે. આના કરતાં અગહરતાનું ચરિત્ર કોઈ પ્રાચીન કૃતિના અંત રૂપે કે સ્વતંત્રપણે હોય તો તે વાત મારા લક્ષ્ય બહાર છે.

ઉત્તરેન્દ્રયજ્ઞના ‘અસંભવ’ નામના ચોથા અન્દયજ્ઞમાં નીચે સુબળનું છૂંકું પલ છે:—

“સુત્તેસુ આવી પડિવુદ્ધજીવી ન વિસ્સે પંડિય આસુપન્ને ।

ઘોરા મુહુત્તા અબલં શરીરં મારંડપક્ખી વ ચરડ્ડપ્પમત્તો ॥ ૬ ॥”

‘વાણિન્ય’ કુળના, કોટિક ગણના અને ‘વજ્ર’ શાખાના ગોપાલમણિ મહત્તરના શિષ્યે કે જેમને કેટલાક જિનદાસમણિ મહત્તર તરીકે ઓળખાવે છે તેમણે ઉત્તરેન્દ્રયજ્ઞ ઉપર યુષ્ણિ રચી છે આ યુષ્ણિના ૧૧૬મા પત્રમાં નિદ્રાજગરણના ઉદાહરણ તરીકે અગહરતાનો ઉલ્લેખ છે. ચોરો સર્જ મયા ત્યારે એ જાગતો રહ્યો. એવે સમયે પરિત્રાજકે આ ચોરોનું મસ્તક કાપી નાંખ્યું. પરિત્રાજક અમહુદત (અમહદત) ને કંઈ કરી શક્યો નહિ, કેમકે એ તો સાવધ હતો. એની એન પણ એને અપડાવી શકી નહિ. આ પ્રકારની હકીકત અમહદતના અંધમાં આ યુષ્ણિમાં અપાઇ છે. [વશેષમાં આ દષ્ટાન્તનો ભાવ પણ અહીં ઘટાવાયો છે.

‘વાદિવેતાલ’ શાન્તિચરિત્રે ઉત્તરેન્દ્રયજ્ઞ અને એની નિબંધિતને અનુલક્ષીને “પાઠ્યપટ્ટીકા” રચી છે. એમાં આ પ્રજ્ઞેદ્રવ્યનિદ્રાના પ્રતિષેધના ઉદાહરણ રૂપે પત્ર ૨૧૩આ-૨૧૬આ-માં અમહદતનું ચરિત્ર આલેખાયું છે. એમાં એ ઉપર્યુક્ત ધર્મિભલ્લિહીની કથાનો સારાંશ છે એટલું જ નહિ પણ એમાં શબ્દની સમાનતા પણ અસાધારણપણે દષ્ટિ-જોચર થાય છે. તેમ છતાં આ ચરિત્ર ધર્મિભલ્લિહીને આધારે અપામતો એમાં ઉલ્લેખ જોવાતો નથી એમ પ્રા. સાહેબરા કહે છે. જો એમ ન હોય તો શું કંઈ અન્ય આધારે આ ચરિત્ર અપાયું હશે? અને એમ હોય તો એ આધાર કયો છે?

અંક ૧૧] ધર્મિત્વલના અને અગડદત્તના ચરિત્રની સામગ્રી [૩૧૯

પ્રા. સંકેશ્વરાએ “ ભારુંડ ” નામનો લેખ લખ્યો છે અને એ “ પ્રભાષુ ” ના દીપોત્સવી અંક ૨૦૦૨માં છપાયો છે. આમાંની કેટલીક ક્ષતિઓનું સુચન કરતો અને કેટલીક વધુ વિગતો રજૂ કરતો મારો લેખ નામે “ ભારુંડ : એક મહાકાવ્ય પદ્ધતિ ” અહીંના સાપ્તાહિક “ ગુજરાતી સિત્ર તથા ગુજરાત દર્પણ ” ના તા. ૫-૧-૪૭ના અંકમાં છપાયો છે. આ તેમજ અષ્ટાપદ વગેરે સંબંધી મારો એક અગ્રેજી લેખ હાલમાં છપાયો છે. એ ટૂંક સમયમાં પ્રસિદ્ધ થશે.

શાન્તિસૂત્રએ ‘ વૃદ્ધવાદ ’ એવા ઉલ્લેખપૂર્વક અગડદત્તનું ચરિત્ર પાઠ્યમાં આપ્યું છે. પાઠ્યટીકાના સપાદક મહાશયે આ ચરિત્રની સંસ્કૃત છાયા આપી છે.

દેવેન્દ્રગણિ ઉદ્દે નેમિચન્દ્રસૂત્રિએ અણુદિલપુર પાટણમાં વિ. સં. ૧૧૨૬માં ઉત્તરજ્ઞાણુ ઉપર સંસ્કૃતમાં ટીકા રચી છે અને એમાં અનેક કથા આપી છે. તેમાં આ પ્રસંગે ૫૨ ૮૪અ-૯૪અમાં અગડદત્તનું ચરિત્ર પાઠ્યમાં-જર્ણલ મરહદીમાં ૩૨૮ પદ્યમાં આપ્યું છે. ધર્મિત્વલદિગોમાંના અગડદત્તચરિત્ર સાથે આ કોઈ કોઈ સ્થળે જુદું પડતું જણાય છે અને તેમ હોય તો એ સ્વાભાવિક છે, કેમકે આ તો ‘ વૃદ્ધવાદ ’ ને આભારી છે—વૃદ્ધોનાં કથનને અનુસરે છે એમ નેમિચન્દ્રસૂત્રિએ જાતે પ્રારંભમાં કહ્યું છે.

આ સંસ્કૃત ટીકાનું તેમજ સાથે સાથે એના મૂળનું સંપાદન-કાર્ય જનાચાર્ય વિજયોમંગલસૂત્રિએ ઈ. સ. ૧૯૩૭માં કર્યું છે.

જૈન સાહિત્યની અમૂલ્ય સેવા બજાવનારા જર્મન વિદ્વાન ડૉ. હર્મણ યાકોબીએ *Ausgewählte Erzählungen in mahārāṣṭrī*^૧ નામની કૃતિ રોમન લિપિમાં સંપાદિત કરી છે. એમાં એમણે ઉપર્યુક્ત ૩૨૮ પદ્યનું અગડદત્ત-ચરિત્ર આપ્યું છે. જ. જ. મેયરે (meyer) Hindu Talesમાં એનું અંગ્રેજી ભાષાન્તર કર્યું છે અને તેમ કરતી વેળા કેટલાક સુધારા સૂચવ્યા છે. આ સંસ્કરણનો અને ભાષાન્તરનો ઉપયોગ ડૉ. પી. એલ. વૈલે એમની ઈ. સ. ૧૯૪૦ની આવૃત્તિમાં કર્યો છે. વિશેષમાં એમણે અંગ્રેજીમાં ટિપ્પણો પણ આપ્યાં છે. પ્રો. એન. વી. વૈલે અને એ. ટી. ઉપાધ્યેએ પણ પોતપોતાની આવૃત્તિમાં અગડદત્ત ચરિત્રનું અંગ્રેજી ભાષાન્તર વગેરે આપેલ છે. પ્રાકૃત કથા સંગ્રહ (પૃ. ૭૨-૯૭) માં નાગરી લિપિમાં ‘ અગડદત્ત ’ એ નામથી અગડદત્ત ચરિત્ર છપાયું છે અને એ ડૉ. યાકોબીની આવૃત્તિને આભારી છે.

અગડદત્તનું ચરિત્ર પરુ પાડનારી કેટલીક પદ્ધત્તમક ગુજરાતી કૃતિઓ “ જૈન ગુર્જર કવિઓ ” માં નોંધાઈ છે. જેમકે ભીમ નામના શ્રાવકે વિ. સં. ૧૫૮૪માં અગડદત્તરાસ રચ્યો છે. વાચક કુશલભાભે વિ. સં. ૧૬૨૫માં અગડદત્ત ચોપાઈ (ચરિત્ર), શ્રીસુન્દરે

^૧ અહીં અપાયેલાં ફરકંડુ, નમિ અને નગમઈનાં ચરિત્રો આ વર્ષે મેટ્રિકના વિદ્યાર્થીને કરવાનાં છે, જ્યારે અહીં અપાયેલું ‘ અગડદત્તચરિત્ર ’ કૉલેજના પ્રથમ વર્ષના વિદ્યાર્થીઓને શીખવવાનું છે. રોમન લિપિમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ ‘ અગડદત્તચરિત્ર ’ ગુજરાત પુરાતત્ત્વ મંદિર તરફથી નાગરી લિપિમાં વિ. સં. ૧૯૭૮માં પ્રકાશિત થયેલ પ્રાકૃત કથા સંગ્રહ (પૃ. ૨૬ પૃષ્ઠ)માં અપાયેલું છે. ડૉ. પી. એલ. વૈલે કહે છે કે આ પ્રકાશનમાં ઘણી ભૂતો છે.

૩૨૦]

જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

વિ. સં. ૧૬૬૬ કે પછી વિ. સં. ૧૬૩૬માં અગડદત્તપ્રબન્ધ, દ્વિયકલ્પે વિ. સં. ૧૬૭૦માં અગડદત્તચોપાઇ, લલિતકીર્તિએ વિ. સં. ૧૬૭૯માં અગડદત્તરાસ, પુણ્ય-નિધાને વિ. સં. ૧૭૦૩માં અગડદત્તચોપાઇ (ચરિત્ર) અને કલ્યાણસાગરે વિ. સં. ૧૬૪૯થી ૧૭૧૮ સુધીના માળામાં અગડદત્તરાસ, રચેલ છે. જિનકુશળના શિષ્ય જયસોમના કાઈ શિષ્યે પણ અગડદત્તરાસ રચ્યો છે. આમાંથી કઈ કઈ કૃતિ પ્રકાશિત થઈ છે તે આદિ હકીકતની તપાસ કરવી બાકી રહે છે.

અગડદત્તના ચરિત્રે જૈન^૧ સ્વેતાંબર લેખકોનું કૌંઠ બ્યાન ખેંચ્યું છે. અને તેમાંના એક લેખક તો જૈન ગૃહસ્થ છે.

‘અગડદત્ત’ એવું નામ શાથી પડ્યું તેનો ઉલ્લેખ કાઈ સ્થળે જોવામાં આવ્યો નથી. ‘અગડ’ એવો પાઠ્ય શબ્દ છે. એનો એક અર્થ ‘કૂવો’ થાય છે. બીજો અર્થ ‘કૂવાની પાસે પશુઓને પાણી પીવા માટે ખોદેલો ખાડો’ એવો થાય છે.^૨ ત્રીજો અર્થ ‘નહિ બનાવેલ’ એમ છે. આને લક્ષ્યમાં લેતાં કાઈ કૂવાનો અધિષ્ઠાયક દેવ પ્રસન્ન થતાં પુત્ર પ્રાપ્ત થયો હોવાથી ‘અગડદત્ત’ નામ પડ્યું હોય એવી કલ્પના થઈ શકે. જો આ શબ્દ વૌજિક જ ન હોય તો પછી આવી કલ્પનાને અવકાશ નથી.

ગોપીપુરા, સુરત. તા. ૯-૭-૪૭

ભુવનેશ્વર પાસે જૈન અવશેષો

મૂળ બંગાળીમાં લેખક:-શ્રી. નિર્મલકુમાર ખસૂ

અનુવાદક:-પૂજ્ય સુનિમહારાજ શ્રી જ્ઞાનવિજયજી (ત્રિપુટી)

ભારતવર્ષમાં સ્થાપત્યના જે જે સ્થાનો છે તેમાં પ્રસિદ્ધ ભુવનેશ્વર પણ એક અને અજોડ છે. જમનાજપુરીના યાત્રિકા જેટલી સંખ્યામાં અહીં ગય છે તેટલી સંખ્યામાં ખાજુરાહો કે ઓસિયામાં જતા નથી. છતાં કુખદ ભાવે કહેવું પડે છે કે આટલો ધનસ્થ સંબંધ હોવા છતાં ભુવનેશ્વરના પ્રાચીન ઇતિહાસ માટે આપણે ઘણા અજ્ઞાન છીએ.

ભુવનેશ્વરનો વિસ્તાર લગભગ ચાર-પાંચ કોશ પ્રમાણ છે. જો ભુવનેશ્વરના લિંગરાજ મન્દિરને મધ્ય માનીએ તો અગ્નિખૂણામાં ચાર પાંચ માઈલ પર ધવલીપહાડ છે, જ્યાં મહારાજ અશોકની શિલાલિપિઓ ઉત્કીર્ણ છે. બીજી દિશામાં તેટલે જ દૂર સમ્રાટ ખાર-વેલના શિલાલેખોવાળા ખંડજિરિ અને ઉદ્યજિરિ પહાડો રહેલા છે. આ બંને સ્થાનોમાં ઇ. સ. પૂર્વ ત્રીજી કે બીજી શતાબ્દીનાં સ્મરણો છે. પરંતુ આ બંનેની વચમાં ભુવનેશ્વરમાં કંઈ પુરાતન વસ્તુઓ મળતી નથી. છતાં જે કંઈ મળે છે અને જેનો સમય નિર્ણય

^૧ દિગંબર કથા-સાહિત્યમાં અગડદત્ત કે ધર્મમત્સ્યનું કાઈ ચરિત્ર છે? વિ. સં. ૯૮૯માં હરિવેણુ રચેલા બૃહલ્લંકાકોશમાં તો આ ખેમાંથી એકેનું ચરિત્ર નથી.

^૨ સંસ્કૃતમાં ‘અવટ’ શબ્દ છે. જે અને આ અર્થ વિચારતાં ‘હવાડો’ શબ્દનું મૂળ ‘અવટ’ હોય એમ જણાય છે.

અંક ૧૧]

ભુવનેશ્વર પાસે જૈન અમશેષો

[૩૨૧

કરી શકાય છે તે પણ ઈસુની નવમી સદીથી પ્રાચીન નથી. પરંતુ એમ પણ જોરથી ન કહી શકાય કે અહીં ધવલોપહાડ અને ખંડમિરિના સમયે કંઈ હતું નહીં. તે સમયે કંઈ હતું કે નહીં એ સંબંધે વિશેષ શોધખોળની આવશ્યકતા છે.

મંદિરના સ્થાપત્ય સંબંધે વિચાર કરીએ તો શિલ્પશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ રેખમંદિર કે ભદ્રમંદિરની કક્ષાનું આ મંદિર નથી. વિશેષ તપાસમાં નક્કો થાય છે કે વચમાં સ્થાપિત મહાકાલ શિવલિંગની ઉપર ઢાંકવા માટે શિલ્પમયોદ્ધા તોડી આ મંદિર બનાવવામાં આવ્યું છે; જે મંદિરનું નામ છે ભાસ્કરેશ્વર. તેનો રચનાકાળ અચોક્કસ છે, છતાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ધીજાં મંદિરો કરતાં આ મંદિર વધારે કોમતી છે.

ભાસ્કરેશ્વર મંદિરના મધ્યમાં ૯ ફૂટ ઊંચું અને ગોરીપટ્ટ પર ૪ ફૂટ પહોળું શિવલિંગ છે, જેનો ઉપરનો ભાગ ખંડિત થયો હોય એમ લાગે છે. આશ્ચર્ય તો એ છે કે શિવલિંગ એક પથ્થરનું છે, બ્યારે ગોરીપટ્ટ જુદી જાતિના પથ્થરનો છે. આ સિવાય ગોરીપટ્ટની લંબાઈ સાથે શિવલિંગની લંબાઈ પણ મેળ ખાતી નથી. આ માટે રાજા રાજેન્દ્રલાલ મિત્ર તો બજાવે છે કે, પ્રાચીન કાળમાં અહીં અશોકનો સ્તંભ હતો કાળાંતરે તેને સ્થાને લિંગસ્થાપના થઈ છે અને ત્યારપછી તેની ઉપર મંદિર ઊભું કરવામાં આવ્યું છે.

ભુવનેશ્વર રોશનથી રામેશ્વર જતાં પ્રથમ રામેશ્વર મંદિર આવે છે. ભુવનેશ્વર મહાદેવનો રથ મંદિર સુધી આવે છે.

રામેશ્વર મંદિરની પશ્ચિમે અશોકકુંડ ઉપર સારનાથમાં રહેલ અશોક સ્તંભના શિરોભાગ જેવો લાંબો મોટો સ્તંભ શિરોભાગ છે, જેની ઉપરની મૂર્તિઓ નાશ પામી છે; માત્ર મૂર્તિને બેસાડવાનું અર્ધજોળ થાળું દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

x

x

x

ઉપલબ્ધ સ્તંભશિરોભાગથી અનુમાન થાય છે કે ભાસ્કરનો સ્તંભ ૨૯ થી ૩૩ ફૂટ ઊંચી અત્યારે માટીમાં (જમીનમાં) ધરબાએલો હોવો જોઈએ. તેમજ તે સમયે અત્યારના થરથી ૩૦ ફૂટ નીચે જમીન હોવી જોઈએ, આ ઉપરથી એ પણ નક્કી થાય છે કે આ સ્થાનમાં ઉપરના બહોળે નીચેમાં વિશેષ શોધ કરવી જોઈએ અને તેમ કરવાથી ઐતિહાસિક વિષયમાં ઇચ્છિત લાભ થશે.

અમે તે આસપાસની જમીન તપાસવાનું શરૂ કર્યું. નીચેના ભાગમાંથી જે વસ્તુ મળે છે તે ઉપરની વસ્તુઓ કરતાં વિશેષ પ્રાચીન હોય એ અમારા ખ્યાલ હતો. પરિણામે એક નવો ફૂલો ખોદતાં તે સ્થાનમાંથી જે મૂર્તિઓ મળી, જેમાં એક સુદૃઢેવની અને ધીજાં જૈન તીર્થંકરની મૂર્તિ હતી, જે પૈકીની સુદૃઢમૂર્તિ ઇ. સ.ની નવમી સદીની હોવાનું અનુમાન છે. વિશેષ શોધ કરવામાં આવે તો આ જમીનના સમાન થરમાંથી ધીજાં પણ વસ્તુઓ મળવાનો અંભવ છે.

અશોક સ્તંભની ચારે બાજુ જોળ પાષાણ-બંધન છે, જે સ્તંભીસ્તૂપ તથા ભરહૂતના પાષાણ બંધનને મળતું છે. આથી ભાસ્કરેશ્વરનું લિંગ એક સમયે અશોક સ્તંભ હોવાનું અનેક રીતે નક્કી થઈ ચૂકું છે. પાષાણ-બંધનની પડખે ખોદેલ મૂર્તિઓનું મઠન રચના

૩૨૨]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

માથાની શિખા અને હાથની કૃતિ વગેરે ઉદયગિરિની રાણી ગુફાને મળતું છે: એટલે તે સમયનું હોવાનો સંભવ છે. જે બરહતની પછી અનેક હોવાનો સંભવ છે.

મન્દિરની ઉત્તરે કંઈક પશ્ચિમ તરફ વળતાં કેટલીક ગિરિગુફાઓ છે. તેમાં પણ એ-એક જૈનમૂર્તિઓ જોવામાં આવી. સુધામાં માટી ભરાઈ ગઈ છે. જે તે માટી દૂર કરવામાં આવે તો પણ કેટલુંક અપૂર્વ જાણવાનું મળે.

અમારા એક મિત્રે એ પણ અખતરે: કુર્ચી અને ઘણી પ્રાચીન વસ્તુઓ મેળવી. વિશેષ પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો અશોકની પુરાતન રાજધાની હોઈને અહીંથી પાટલિપુત્રની પેઠે અનેક સત્યો પ્રાપ્ત થશે.

ઘવલી અને ખંડગિરિ ઉદયગિરિની મધ્યમાં હોવા છતાં જીવનેશ્વરમાં પ્રાચીનમાં પ્રાચીન નવમી સદીની વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થાય છે.

ઉડિયા અને ઉત્તર ભારતના મન્દિર—વિધાનનો ઇતિહાસ મેળવીએ તો આ પ્રદેશમાં ઇ. સ.ની નવમી સદીની વસ્તુઓ મળે છે; તેમજ જીવનેશ્વરનું સ્થાપત્ય પણ નવમીથી બીજી સદીની મધ્યમાં દાખલ કરી શકાય છે. પરંતુ આવું શિષ્ય વિધાન કયા મંથમાં છે વગેરે શોધવાનાં કામો ઊભાં જ છે.

મહાનદના બંને કાંઠે સોનપુર, જૌદ, નરસિંહપુર વગેરે રાજ્યોમાંનાં પ્રાચીન મન્દિરોની રચના જીવનેશ્વરને મળતી આવે છે.

x

x

x

(પ્રવાસી ૧૩૪૧ વૈશાખ પત્ર ૩૫ થી ૪૦ ઉપરથી)

નોટ—મૂળ લેખના પૃષ્ઠ ૩૬માં શોકઅસ્તા સ્ત્રીની મૂર્તિ છાપી છે. સંભવ છે કે તે ત્રિશલા રાણી હોય.

જૈન દર્શન

લેખક:—શ્રીયુત મોહનલાલ દીપચંદ ચૌકસી

(ક્રમાંક ૧૪૦ થી ચાલુ)

ગુણસ્થાનકનું સ્વરૂપ વિચારતાં આપણે આર પમથિયાં સુધીની વિચારણા કરી ગયા. આપણે એ પણ જોયું કે આત્મા ગઠવાનો આરંભ કરે એટલે એ જન્મ ઉપરના પગથિયે જાય તેમ પમથું ભરવામાં ચૂકે તો નીચે પહોં જાય પડે. અર્થાત આગળ વધવું કે પાછા પડવું એ પરિણામની ધારા પર મન:પ્રદેશમાં ઉદ્ભવના અધ્યવસાય ઉપર અવલંબે છે. તેથી તો છદ્દા અને સાતમા ગુણસ્થાનકમાં મમનાગમનનો સુખાર નથી રહેતો. સમ્યક્ત્વ અથવા તત્ત્વજ્ઞાનવાળી ઉપરની ભૂમિકાઓ ઉપરથી આત્મા ગપડે છે, ત્યારે કેવળ મિથ્યાત્વથી ભરપૂર પહેલી ભૂમિ પર ન આવતાં બીજા ઉપર થાય છે. પ્રથમ કરતાં આત્મશુદ્ધિ કંઈક અંશે વધુ હોય છે છતાં એ ઉત્ક્રાંતિનું મ્યાન ન મળી શકાય. એ સ્થાનનો ઉપયોગ ઉપરથી પડનાર ઉચ્ચ ભાવોનું બળ ગુમાવનાર—આત્મા જ કરે છે. આ જાતનું પતન મોહના આવેશમાંથી જન્મે છે. અને આ ગુણસ્થાને રમતા આત્મામાં મોહની તીવ્ર કાષાયિક શક્તિનો આવિર્ભાવ હોય છે. ખીરનું મિષ્ટ બોબન કર્યા પછી જ્યારે વમન

અંક ૧૧]

જૈન દર્શન

[૩૨૩

થાય ત્યારે મ્હોડામાં એક પ્રકારનો વિલક્ષણ સ્વાદ જન્મે છે. તેવીજ રીતે આત્માની આ સ્થાનકે સ્થિતિ હોય છે.

પણ ત્રીજાની વાત નિરાળી છે. એ ઉત્ક્રાંતિ અને અપક્રાંતિ કિંવા અધઃપાત ઉભય માટે સર્જાય છે. એ સ્થાને રમતા આત્મામાં માત્ર સમ્યગ્દષ્ટિ કે માત્ર મિથ્યાદષ્ટિ ન હોવાથી ચળ-વિચળ પરિણામ હોય છે. હોંચકાની માફક ડોલાયમાન દશા પ્રવર્તતી હોય છે. સામે આવતી હરકોઈ વાત સાચી માની લેવા જેવી વૃત્તિ અહીં જોર કરે છે. પરીક્ષા કરી વસ્તુને સત્ કે અસત્ રૂપે પિછાનવાતું બળ આ સ્થાનમાં લાભતું નથી. આ સ્થાન ઝાઝો સમય ટકતું નથી. અહીંથી પ્રતિશીલ આત્મા પરિણામ શુદ્ધિના જોરે આગળ વધી ચોથામાં પ્રવેશે છે અને એથી ઉદ્ધી રીતે પતનના વમળમાં રુંધાચેલ આત્મા સખલન પરંપરાને અનુભવતો-અખૂટો ગતવતો ઠેક પહેલે પહોંચે છે.

આમ બીજા અને ત્રીજામાં-ગુણસ્થાન મણુતા છતાં પરેખરી ઉત્ક્રાંતિ નથી. કેટલીક વિલક્ષણતાઓ છે અને ઉભય એક સરખા પણ નથી જ.

કર્મોમાં રાજ્ય સમાન મોહનો સર્વથા હેઠ ઊડી જતાં આત્માની નિર્મળતા સ્ફટિક રત્ન સમ બરાબર ઝળહળી ઊડે છે. ચારમા ગુણસ્થાનમાં રમણ કરતાં અને એની સ્થિતિ પડવાના કાચ વિહૃણી થતાં અને નિર્ભયતાની લહરીઓ અનુભવતાં-લાંબા કામથી દયા-ચેલી શક્તિઓ પૂર્ણ સ્વરૂપે ખીલી ઊડે છે, અન્ય કર્મોના આવરણો છિન્નભિન્ન થાય છે. એટલું જ નહીં પણ સ્વામી યાને નાયક એવા મોહના નાશથી ટપોટપ તૂટવા માડે છે. વિકાસમાત્રી આત્માના બળ સામે એ ટકી રહે એવું સામર્થ્ય ન હોવાથી અદસ્ય થાય છે; સત્તામાંથી જ અર્થાત્ જડમૂળથી જ ઊખડી જાય છે કે જેથી પુનઃ પ્રગટવાનો સંભવ જ નથી રહેતો. આત્મ: પરમાત્મભાવનું પૂર્ણ આધ્યાત્મિક સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરી સન્નિવદાનંદ સ્વરૂપને પૂર્ણપણે પ્રમટાવી નિરતિશય ઝન, દર્શન, ચારિત્ર આદિની સંપત્તિ મેળવી લે છે, તેમજ અનિર્વચનીય સ્વાભાવિક સુખનો અનુભવ કરે છે. જમ પૂર્ણિમાની રાત્રિએ સ્વચ્છ ચંદ્રની સંપૂર્ણ કળાઓ પ્રકાશમાન થાય છે તેમ તે સમયે આત્માની મૂળ શક્તિઓ પૂર્ણ વિકાસને પામે છે. એ ભૂમિકાનું નામ તેરચું ગુણસ્થાનક છે. ત્યાં લાંબા વખત સુધી (આયુષ્યની મર્યાદા હોય તે પ્રમાણે) રહ્યા પછી પ્રાપ્ત થયેલ સંપૂર્ણ શક્તિનો જન-સમૂહને લાભ આપ્યા પછી આયુષ્ય આદિ ચાર અવાતી કર્મોના અંતની નજીક આત્મા (મહાત્મા) આવી પહોંચે છે.

એ વેળા આત્મા પળેલી દોરડી સમાન અવાતી કર્મોનાં આવરણોને ઉઠાવી ફેંકી દેવા માટે સૂક્ષ્મક્રિયાપ્રતિપાત્રી નામા શુક્લધ્યાનના ત્રીજા પાયાનો આશ્રય લઈને માનસિક, વાચિક અને કાચિક વ્યાપારોને સર્વથા રોકી નાંખે છે. એ વેળા આધ્યાત્મિક વિકાસની પરાકાષ્ટાએ આત્મા પહોંચે છે. આ સ્થિતિનું નામ ચૌદમું ગુણસ્થાનક છે. એનો કાળ પાંચ હ્રસ્વ સ્વરના ઉચ્ચાર જેટલો યાને અતિ અદ્ય છે. એ અતિ સૂક્ષ્મકાળમાં આત્મા સ્મુચ્છિનક્રિયાપ્રતિપાત્રી નામા શુક્લધ્યાનનો ચોથો પાયો સ્પર્શી સુમેરુ પર્વતની માફક નિષ્કંપ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીને શરીર ત્યાજ કરીને ચૌદ રાજલોકના પ્રાંત ભાગે-ભ્યાંથી આગળ અલોક છે એવા લોકના અંત ભાગે-ભ્યાંથી ફરીથી પાછા આવી સંસારમાં જન્મ

३२४]

श्री जैन सत्य प्रकाश

[वर्ष १२

देवानो नथी जेवी कायमी इशामा-स्थित थाय छे. आ रीते प्रगति साधते आत्मा व्यवहार अने परमार्थ दृष्टिची लोकान्तर स्थान प्राप्त करे छे. जे न निगुंथु अहं स्थिति छे; जे न सर्वांगी पूर्णता छे; जे न सर्वांशे कृतकृत्यता छे; प्रकृतार्थनी अंतिम सिद्धि छे. आ स्थानने न अपुनरावृत्ति स्थान तरीके आवेभाय छे. याहे तो जेने मुक्ति कडे के सिद्धिसिद्धानो वास कहेो.

अनादि काणथी जेअयेवां अने प्रवाहनी उपमाथी जेनो पीछो पकडी जेठेवां आडे कर्मेतो न्कमूणथी नाइ यधं यडेलो होवाथी जेभ अणी गयेवा पीज्जमां पुनः अंकरो उद्भवववानो संभव नथी होतो, तेभ अहीं इरीथी जे कर्मे आत्मा उपर काणु नभावे जेवो अहंभाव के संभव न होवाथी संसारमां अवतरवापणुं छे न नहीं. आत्माने देह नथी अने नथी प्राणु-यैनि आदि-देवण अनंतकाण पर्यंतनी स्थिति छे. जेटले न अनंत गान, अनंत दर्शन, अनंत सुभ अने अनंत वीर्य सिद्धना जेवोमां होय छे.

भोक्ष कांठ अहंरथी आवतो नथी. आत्मानी समग्र शक्तियो संपूर्ण आविष्कार-विकासनी पराकाष्ठा-उत्कान्तिनुं अंतिम पद जेनुं नाम न भोक्ष. आत्मा सतकरणीना अणे महात्मा अने त्यांथी भूण गुणोनी निर्गंताना जेरे परमात्मा अने छे. वेदान्तीजेतो अहंभाव, जेवतुं शिव यतुं, के शौद्धतुं शून्यमां मण्ण न्पुं जे अले भिन्न नामो होय पणुं सायी वात उपर मुज्ज छे. विरोधी अणो साथे जंगीन अणथी जूकया विना जे दाखी सकय नहीं. तेथी न गुणस्थाननी अमत्य. (बालु)

भारत के बाहर प्राकृत का प्रचार

(लेखक—श्रीयुत मूलराजजी जैन, एम. ए., एल-एल. बी.)

आज से पचास बरस पहले कोई कल्पना भी नहीं कर सकता था कि किसी समय भारत के बाहर भी प्राकृत का प्रयोग होता होगा,^१ और वह भी राजकीय पत्र-व्यवहार में। सर आरल स्टाइन (Sir Aurel Stein) के अनवरत अन्वेषण से चीनी तुर्किस्तान जैसे सुदूर देशमें लकड़ी और चमड़े के टुकड़ों पर खरोष्ठी लिपि^२ में लिखे हुए प्राकृत के बहुत

१ यदि चीनी तुर्किस्तानमें कभी जैन धर्म गया होता तो वहाँ प्राकृत के प्रचारकी संभावना थी। देखिये—“भारत के बाहर जैन धर्म” जैन सत्य प्रकाश, जून सन् १९४३, क्रमांक ९३।

२ खरोष्ठी एक प्राचीन लिपिका नाम है जो विक्रमसंवतके तीन चार सौ बरस पहले से लेकर तीन चार सौ बरस पीछे तक गंधार तथा पंजाबमें प्रचलित रही थी। यह दाईं से बाईं ओर को लिखी जाती थी। जैन और बौध्द ग्रन्थोंमें इसका उल्लेख मिलता है। चीनी ग्रन्थों में इसकी व्युत्पत्ति ‘खरोष्ठ’ से की है क्योंकि इस के अक्षर गधे के होंठ की तरह लंबे होते हैं। यह प्रायः प्राकृत लिखने के काम आती थी। इस में स्वरोका दीर्घत्व प्रकट नहीं

से लेख मिले हैं। इनमें से कुछ लेख लकडी के कलकार टुकड़ों पर हैं और शायद इसी लिये इन लेखों में इन का निर्देश “कीलमुद्रा” शब्द से किया गया है। ये कीलमुद्राएं देश के राजा की ओर से सरकारी कर्मचारियों के नाम लिखी गई हैं। इन में किसी मुकद्दमे अथवा अन्य सरकारी कार्य की चर्चा की गई है।

कुछ लेख लकडीके चौरस टुकड़ों पर हैं। इनका नाम “प्रवंक” (प्रमाण, प्रापण, प्रपन्न ?) है। ये एक प्रकार की रसीदें या प्रमाणपत्र हैं जिन्हें अधिकारी व्यक्ति अपने पास रखता था। अनधिकारो पुरुष से इनके पाठ की रक्षा करने के लिये इन के ऊपर उसी परिमाण का दूसरा टुकडा रख कर उन पर रस्सी लपेट दी जाती थी। फिर रस्सी के सिरे ऊपर वाले टुकडे पर रख कर उनको मिट्टी से ढांप दिया जाता था और मिट्टी पर मोहर लगा दी जाती थी।

इस प्रकार के कुल ७६४ लेख मिले हैं जिनकी रोमन अक्षरों में प्रतिलिपि और अंग्रेजी भाषामें अनुवाद प्रकाशित हो चुके हैं^३। इस प्राकृत का अंग्रेजी में व्याकरण भी बना है परन्तु वह मेरे देखने में नहीं आया। इनकी प्राप्ति की कथा भी बड़ी रोचक है^४।

नीचे इस प्राकृत का नमूना दिया जाता है। इन लेखों के देखनेसे पाश्चात्य विद्वानों के उत्साह, धैर्य और परिश्रमका कुछ अनुमान हो सकता है। जैन मुनियों के लिये प्राकृत के ये लेख अत्यन्त उपयोगी और रोचक सिद्ध होंगे। वे इनके पाठ और अर्थ में कुछ सुधार भी कर सकेंगे।

किया जाता था। हाँ, इस में संयुक्त वर्ण बहुत थे। अभातीय वर्णों को प्रकट करने के लिये अक्षरों की आकृति में फेरफार कर दिया जाता था, अथवा बिंदु, रेखा आदि लगा दी जाती थी, परन्तु इनही लेखों में एक लेख (नं. ५२३) संस्कृत में है। इस में स्वरोका दीर्घत्व तथा ऋवर्ण प्रकट किये गये हैं।

३ **Kharosthi Inscriptions** discovered by Sir Aurel Stein in Chinese Turkestan. Oxford. Part I 1920, Part II 1927, Part III 1929.

T. Burrow : A translation of the Kharosthi Documents from Chinese Turkestan. London, 1940.

४ T. Burrow : Language of the Kharosthi Documents from Chinese Turkestan.

५ Sir Aurel Stein : (1) Ancient Khotan, 2 Vols. (2) Serindia, 5 vols. (3) Innermost Asia, 3 vols, Oxford, 1907, 1921, 1928.

३६६]

श्री लैन सत्य प्रकाश

[वर्ष १२]

नमूना^६

कीलमुद्रा नं. १

(ऊपरवाले टुकड़े के बाहर की ओर)

चोझबो तंजकसु ददव्य

(नीचे वाले टुकड़े के अंदर की ओर)

महनुअव महरय लिहति चोझबो तंजकसु मत्र देति सु च अहोनो इश
ल्पियेय गरहति यथ एदसु गवि २ सेनिये सच्चिचिये अगसितंति एक गवि पतम
ओडितंति एक खयितंति एद विवद समुह अनद प्रोडिदव्य यथ धमेन निचे
कर्तवो अत्र न परिवुजिशतु हस्तगद इश विसुजिदव्य ।

अनुवाद—चोझबो तंजक को दी जावे^७ ।

महानुभाव महाराज लिखते हैं । चोझबो^८ तंजक^९ को मन्त्रणा देते हैं, और वह इस प्रकार—यहां ल्पियेय शिकायत करता है कि साच^{१०} के सैनिक उसकी दो गायों का उठा कर ले गए—एक गाय पीछे लौटा दी, एक (गाय) उन्होंने खा ली । यह विवाद अपने सामने जांचना चाहिये और धर्मानुसार निश्चय करना चाहिये । वहाँ जो समझ में न आय, उसे यहां मेज देना ।

नं० ५४१

भटरगस्य प्रियदेवमनुष्यसंपुजितस्य योग्य दिव्य वर्षशतयु प्रमनस्य मुनांम-
परिकित्तस्य प्रचल देवतस्य महंत चोझबो तंजकस्य पदमुलमि षोठंघ ल्पियेय
नमकेरो करेति दिव्यशरिर अरोगि प्रेषेति पुन पुनो बहु कोडि शतसहस्रनि
अप्रमेगो तेन सुठ षतोस्मि यो तहि परिदे अरोग श्रुयति अहं चिश अरोगेमि
तहि प्रदेन एवं च शिरसु विंवेमि अहुंनो इमदे स्पसु वंनग मनुश विसर्जिदेमि
सुपियन परिदे स्पसु रछंनय किं तत्र पडिवति सियति एमेव इश श्रुननय कर्तवो ।

अनुवाद—भट्टारक, देव—मनुष्यों के प्यारे और उनसे पूजित, योग्य—दिव्य—सौ—बरस

६ स्वरो का दीर्घत्व नहीं दिखलाया गया ।

७ यह उपर के टुकड़े के बाहरका लेख है जो आजकल के कवर (लिफाफे) के एड्रेस की भांति है ।

અંક ૧૧] સિરોહી રાજ્યનાં કેટલાંક પ્રાચીન જિનમંદિરો [૩૨૭

જો આયુવાલે, સુનામ-પરિકોર્તિત, પ્રત્યક્ષ-દેવતાસ્વરૂપ મહમ્ત ચાંશૂર્વો તંજક૯ કે પાદ-મૂલ મેં ષોઠંઘ^{૧૧} લિપપેય^{૧૨} નમસ્કાર કરતા હૈ। દિવ્ય-શરીર-આરોગ્ય મેજતા (અર્થાત્ ચાહતા) હૈ। બાર ૨ બહુત બાર, કરોડ લાખ બાર, અસંખ્ય બાર। મેં બહુત પ્રસન્ન હૂં^{૧૩} કિ આપકા સબ પ્રકારસે આરોગ્ય સુના જાતા હૈ। મેં આપકે પ્રસાદ સે યહાં સ્વસ્થ હૂં ઓર સિર જુકાકર યહ બિનતિ કરતા હૂં। મેં ને યહાં સે સૂપિયો^{૧૪} કે ઉપર દૃષ્ટિ^{૧૫} રક્ષને કે લિયે સ્પશ-પન્ન-મનુષ્ય^{૧૬} અર્થાત્ ચર મેજ દિયા હૈ કિ જો કુછ વહાં કા સમાચાર હોગા વહ વૈસા હી યહાં મેરે કર્ણગોચર કિયા જાય।

નોટ—યદિ કોઈ મુનિ મહારાજ ઇસ પ્રાકૃતકા અધિક પરિચય ચાહતે હોં તો નીચે કે પતે સે સૂચના મિલને પર દો ચાર ઓર લેક્ષોં કી પ્રતિલિપિ તથા, અનુવાદ મેજ દિયા જાયગા।

જૈન વિદ્યામવન,

૬, નેહરૂ સ્ટ્રીટ, કૃષ્ણનગર, લાહોર (પંજાબ)

૮ રાજકીય પદવી।

૯ વ્યક્તિ વિશેષ કા નામ।

૧૦ સાંચ કિસી સ્થાન વિશેષકા નામ હૈ।

૧૧ ષોઠંઘ યા સોઠંઘ એક પદવી વિશેષ

૧૨ લિપપેય = વ્યક્તિ કા નામ।

૧૩ 'પતો' કદાચિત્ = સતો = સન્તો? સુષ્ટુ સુન્તો = પ્રસન્ન।

૧૪ સ્પશ = ગુપ્તચર, દૂત।

૧૫ સુપિય = જાતિ વિશેષ।

૧૬ સ્પશ = ગુપ્ત મેદ લેના, ગુપ્ત દૃષ્ટિ।

સિરોહી રાજ્યનાં કેટલાંક પ્રાચીન જિનમંદિરો

લેખક:—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી (ત્રિપુટી)

(ક્રમાંક ૧૪૧થી ચાલુ)

કોલાર—કોલારનું જૈનમંદિર

પાલડીથી દક્ષિણમાં ત્રણ માઉ દૂર આ ગામ આવ્યું છે. સડક છોડીને પગડંડોને રસ્તે ત્યાં જવાય છે. ચારે તરફ એકલા કુંઝરા જ કુંઝરા નબરે પડે છે; પહાડોનું જ નહીં સામ્રાજ્ય સમજી લ્યો. કુદરતે કરેલી આ અભેદ પહાડી હીવાલોને બેટી યાત્રાળુ મુસાફર ચાલી જાય છે ત્યારે ખરે જ એ વિજયી હર્ષાબી નામી ઊઠે છે. મુસાફર સહજા જાણે બોલી ઊઠે છે “બ્યાં બ્યાં નબર મહારી ડરે ત્યાં ત્યાં પહાડ નબરે પડે.” અમારો

૩૨૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

નાનકડો સંઘ કુદરતી દૃશ્યો નિહાળતો એક પછી એક પહાડોને વટાવતો કોલર આવી પહોંચ્યો. અન્ધારે ત્યાં થોડા રખારીઓનાં ઘર-ગાયો બેસો ચરાવનારનાં ઝૂંપડાં અને થોડા મિયાણા અહીં વસે છે. કોલરનું પુરાણું નામ 'કોલરગઢ' હતું. આજે એનો કિલો ખંડિત-ધ્વસ્ત રૂપે ઊભો છે. એના છુરજ અને દરવાજા—મુખ્ય પોળ વગેરે દેખાય છે. આડી આખું નગર તો કરાલ કાળના વિકરાળ જડખામાં હોમાઈ ગયું છે; જોથી પ્રાચીન શહેરનું નામનિશાન નથી રહ્યું. માત્ર પુરાણી ઘંટા અને પાયા કવચિત્ નજરે પડે છે.

અહીં એક સુંદર જૈન ધર્મશાળા છે, ત્યાંથી પાછળ દોઢ થી બે ફર્લાંગ દૂર ઝાડીમાં અને પહાડની નજીકમાં સુંદરજીતું મંદિર છે. મંદિરજીમાં પેસતાં જ અંદર પ્રથમ ચોક્કીનાં બારવટિયામાં સુંદર કલામય ચૌદ સ્વપ્નો કોરેલાં છે. ત્રિશલા માતા સુંદર કલામય પદ્મમમાં સતાં છે. અર્ધ નિમ્લિત નેત્રકમળો, પ્રસન્ન હાસ્ય ઝરતું મુખારવિંદ, જાણે ચૌદ સ્વપ્નો જોતાં મુખ ઉપર ચંતા વિવિધ ફેરફારને દર્શાવતું સુંદર મુખકમલ ખીલી રહ્યું છે. છત્રપદ્મ ઉપર અક્ષરો કોતર્યાં છે:—

મહારાજી ત્રિશલાદેવી ચૌદેણ સ્વપ્નાનિ પશ્યતિ.”

ચૌદ સ્વપ્નાં એક જ પાટલી ઉપર કોતર્યાં છે. ક્રમ આ પ્રમાણે છે. હાથી, બળદ, સિંહ, લક્ષ્મીદેવી (બે બાજુ ભાવત સહિત હાથીઓ છે અને સૂંઠ દ્વારા અભિષેક થઈ રહ્યો છે.) ફૂલની માલા, સૂર્ય અને એની ઉપર ચંદ્ર, ધ્વજ, કલશ, શરોવર અને એની નીચે સમુદ્ર એની નીચે વિમાન, પછી રત્નરાશિ અને છેલ્લે અગ્નિશિખા.

મંદિરના મુખ્ય ગભારામાં મૂલનાયકજી શ્રી આદિનાથજીની ભવ્ય સુંદર પ્રતિમાજી ઉપર નીચે મુજબ લેખ છે.

“સંવત્ ૧૭૨૧ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદિ ૩ રવો મહારાજાધિરાજ શ્રી અક્ષયરાજજિ (૧) વિજયરાજ્યે સિરોહી નગરવાસ્તવ્ય પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતીય વૃદ્ધશાસ્ત્રીય મેહાજલ માર્યા કલ્યાણદે સુત સાં (૨) કમાભાર્યા કેશરદે પુત્રરત્ન સા. ઉદયમાળકેન શ્રી આદિનાથર્થિવિંબ કારાપિતં । પ્રતિષ્ઠિતં વા. તપાગ્ચ્છોય (૩) મ. શ્રી હોરવિજયસૂરિ મ. । શ્રીવિજયસેનસૂરિ મ. । શ્રીવિજયતિલકસૂરિ મ. । શ્રીવિજયાનંદસૂરિ પટ્ટપ્રભાવ (૪) કા મ. શ્રી વિજયરાજસૂરિભિઃ ॥

ભાવાર્થ—સંવત ૧૭૨૧ ઈમાં જ્યેષ્ઠ શુદિ ૩ને રવિવારે મહારાજાધિરાજ શ્રી અક્ષયરાજજી સિરોહીમાં રાખ્ય કરતા હતા ત્યારે સિરોહી નગરના રહેવાસી વીસા પોરવાડ

૬. ઉપર્યુક્ત સં. ૧૭૨૧ના લેખવાળી મૂર્તિઓ સિરોહીમાં અત્યારે પણ વિદ્યમાન છે. સિરોહીનાં ઘણાં મંદિરોમાં ૧૭૨૧ની સાલની મૂર્તિઓ છે. આમાં કેટલીક મૂર્તિઓ તો બહુ જ ભવ્ય, અને રોનકદાર છે. એક મંદિરમાં તો ૧૭૨૧ના મોટા વિશાળ ચોમુખ બિંબ-ચાર મૂર્તિઓ છે.

૭. મહારાજા અક્ષયરાજજી સિરોહીના પ્રતાપી રાજા થયા છે. તેમનો સં. ૧૬૭૪માં

અંક ૧૧] સિરોહિ રાજ્યનાં કેટલાંક પ્રાચીન જિનમંદિરો [૩૨૬

ગાતીના મા. (મંત્રી) મેધાજ્ઞ, તેમનાં પત્ની કલ્યાણદે તેમના પુત્ર મા. કમા અને તેમનાં પત્ની કેશરદે તેમના સુપુત્ર ઉદયભાણે શ્રી આદિનાથ મગવાનની મૂર્તિ—જિંબ બરાબરું અને તપામઝ્ઘીય હટારક (જગદ્ગુરુ) શ્રી હોરવિજયસૂરિ સ્થિબરતન ભ. શ્રી. વિજયસેનસૂરિ, તેમના પદ્ધર ભ. શ્રી વિજયતિલકસૂરિ, તેમના પદ્ધર શ્રી વિજયાનંદસૂરિ, તેમના પદ્ધરભાવક શ્રી. વિજયરાજસૂરિએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે.”

આ લેખમાં આવેલ આચાર્યો પ્રસિદ્ધ હોવાથી હું તેમનો વિશેષ પરિચય અહીં નથી આપતો. વાચકો, સૂરીશ્વર ને સમ્રાટ, વિજયપ્રસસ્તિ મહાકાવ્ય અને ઐતિહાસિક રાસ-અંબદ વગેરેમાંથી આ મહાપુરુષોનાં ચરિત્ર વાંચી લ્યે તેની બહામણ કરી આમળ વધું છું.

અહીં પણ મૂળનાયકજીની નીચે પ્રાસાદ દેવીના રથાને પહેલાં જણાવ્યા મુજબ શ્રી તીર્થંકર દેવની મૂર્તિ સ્થાપેલી છે. મૂળનાયકજીની જમણી બાજુ માં આદિનાથજીની મૂર્તિ છે, પરન્તુ લેખ વગેરે કાંઈ જ નથી. ડાબી બાજુ શ્રી અબિનંદન પ્રભુજી છે. તેમની પલાંઠી ઉપર નીચે પ્રમાણેનો લેખ છે—

“॥ શ્રીઅભિનંદનવિંબં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં તપાગચ્છે શ્રીહોરવિજયસૂરિમિઃ । ૧૬૩૨ વર્ષે ખસ આટલું જ વંચાયું છે.

આ સિવાય ઝેક સુંદર ધાતુની મૂર્તિ ઉપર નીચે પ્રમાણે લેખ વંચાયો હતો:

“સં. ૧૬૬૩ વર્ષે આષાઢ વદિ ૪ ગુરો શ્રીદેવપત્તન વાસિ સોરતી (ઠી)યા જાતીય મં. પાવા મા. રંભા પુત્રેણ મં. રાજપાલ ભારજાદેયુતેન શ્રેયસે શ્રીમુમતિનાથ વિંબં કારિતં । પ્ર. શ્રી તપાગચ્છે મ. શ્રીવિજયસેનસૂરિપદે મ. શ્રીવિજયદેવસૂરિમિઃ ”

સં. ૧૬૬૩ માં આષાઢ વદિ ૪ ને ગુરુવારે દેવપત્તનિવાસ (પ્રભાસપાટણ સંભવે છે) સોરઠીયા ગાતિના મં. પાવા, તેમનાં પત્ની રંભા તેમના પુત્ર મં. (મંત્રી-મહામાન્ય) રાજપાલે પોતાની સ્ત્રી વગેરેના શ્રેય માટે શ્રી મુમતિનાથજીનું જિંબ-મૂર્તિ કરાવી અને પ્રતિષ્ઠા શ્રી વિજયસેનસૂરિજીના પદ્ધાલંકાર શ્રી વિજયદેવસૂરિજીએ કરાવી.

(સૌરાષ્ટ્રમાં સોરઠીયા ગાતિ જૈન હતી એવું આ જ્વલાંત દર્શાવતું છે. સોરઠીયા

જન્મ છે; ૧૬૭૭માં-ત્રણ વર્ષની બાલ્યવયે તેમનો રાજ્યાભિષેક થયો છે, અને ૧૭૩૦માં તેમનો દેહાન્ત થયો છે—અર્થાત્ તેમના મૃત્યુ પહેલાં નવ વર્ષ-૧૭૨૧માં ઉપયુક્ત લેખવાળી મૂર્તિઓની અંબનશલાશા—પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ થયેલ છે. આ અક્ષયરાજજી મહારાવ સુરતાનના પૌત્ર થાય છે. મહારાવ સુરતાન એ જ છે કે જેમને શ્રી હોરવિજયસૂરિશ્વરજીએ ઉપદેશ આપી ધર્મ માર્ગે વાળ્યા હતા. સૂરિજીના ઉપદેશથી રાજ્યએ મગમાસ સિંકાર આદિનો ત્યાગ કર્યો હતો. આ મહારાવના આમ્રદથી સૂરીશ્વરજી સમ્રાટ અકબરને પ્રતિષ્ઠાધીને પાછા વળતાં અહીં ચાતુર્માસ રથા હતા. આ રાજ્ય બહુ જ કડોર દિલનો અને સખત હતો છતાંયે સૂરીશ્વરજીના ઉપદેશથી તેના હૃદયનું પરિવર્તન થયું હતું. તેમ જ અહીંના ચતુર્મુખ પ્રાસાદમાં કે જે ૧૬૩૪માં બનેલ છે તેમાં મહારાવ સુરતાનના નામનો—વિષ્ણુમાનતાનો ઉલ્લેખ છે. સૂરિજી અને રાજાજીને બહુ જ ધનિષ્ઠ સંબંધ હતો.

(સિરોહી રાજ્યકા ઇતિહાસ, લે. ગા. ડી. ઝોઝાના આધારે અક્ષયરાજજીની વિગત મેળવી છે).

૩૩૦]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

જ્ઞાતિના અનેક મહાન ભાવિકોએ અનેક જિનમંદિરો બંધાવ્યાના, મૂર્તિઓ ભરાવ્યાના લેખો મલે છે. અત્યારે પણ તે જ્ઞાતિમાં કેટલાક જૈન ધર્મ પાળે છે ખરા.)

અહીં મંદિરમાં દેરીના ભારવટિયા ઉપર પણ લેખો છે. દેરી નં. ૫ માં મારવાડી મિત્ર સંસ્કૃતમાં લેખ છે.

“શ્રી સંઘજીવો સંવત્ ૧૭૨૨ વર્ષે” અસ આમળ નથી વંચાતું.

આ મંદિરમાં હમણાં જ કલાર્ધ-સફેદો થયો છે, એમાં ભારવટિયા ઉપરના દેરીઓના લેખો પણ દુબાર્ધ ગયા હોય એમ લાગે છે.

આ જિનમંદિરના પાછળના ભાગમાં-નજીકમાં જ મહાદેવજીનું મંદિર છે. જૈન મંદિરની કલાર્ધ અને આ મંદિરની કલાર્ધ પણ સાથે સાથે જ થઈ હોય તેમ લાગે છે.

પાછળ મોટી વાવ છે. એથી દૂર મોટી પહાડી નજરે પડે છે. પહાડ ઉપર જવાનો રસ્તો બાંધેલો છે. પગથિયા વગેરે સાફ જણાય છે.

આ બાજુ જુદા જુદા પાળિયા ધણા છે. આમાંના કેટલાયે પાળિયા ઉપર ૧૭૦૦ અને ૧૮૦૦ ના લેખો છે. કેટલાયે યુદ્ધ કરતાં કરતાં ખપી ગયા છે તેની નોંધ છે. કેટલાક લેખોમાં સંવત્ છે અને કેટલાકમાં સંવતો પણ નથી. આ વિષયના શોખીન ઇતિહાસવિદોએ આ તરફ લક્ષ્ય આપી, લેખો લઈ તેમનો વિગતવાર પરિચય કરાવવાની જરૂર છે.

ત્યાંથી અમે આવ્યા સિરોહી. પહાડની વચ્ચે થઈને આ વિકટ રસ્તો કાઢેલો છે. સિરોહીથી એ માધલ આ તરફ સાંડેસરા મહાદેવનું સ્થાન આવે છે. અહીં ઘણા પૂજારીઓ પણ રહે છે. સિરોહીના રાજાઓએ આ સ્થાનને શોભાવવા ધણા ધણા પ્રયત્નો કર્યાં અમે જાંબળ્યું, અને નજરે જેવાય પણ છે. તેમ જ સિરોહીના રક્ષણુ માટે પણ આ પહાડ કુદરતી અબેલ દીવાલ જેવો જ છે. દૂર દૂર રહેલા શત્રુને કદપનામાં પણ ન આવે. તેના આવવાની ડોહને મંધ સરખીયે આવે કે અહીં બેઠેલા માણસ શત્રુસેનાના આવામનના સમાચાર સિરોહી પહોંચાડી દષ્ટ રક્ષણુની તૈયારી કરાવી દે છે. તેમ જ આવતી દુશ્મનસેનાને એક વાર તો અહીં જ થંભાવી દેવાય એટલી શક્તિ અને તાકાત આ પહાડમાં આશ્રય લઈને રહેલા સૈન્યનાં આવે છે.

આ પહાડીનાં વિવિધ કુદરતી દુશ્મને નીરખતા, વાહણાં અને ધૂપનાં વિવિધ રંગી ચિત્રો અવલોકતા અમે સિરોહી આવી પહોંચ્યા.

સિરોહીનાં જિનમંદિરોનો ટૂંક પરિચય

આ નગર મહારાવ સહસ્રમલજી (સેસમલજી) એ ૧૪૮૨માં વસાવ્યું છે. સિરોહીનાં જૈન મંદિરો બહુ જ પ્રસિદ્ધ છે. એક લાર્ધનમાં એક ઊંચી ટેકરી ઉપર અને ઊંચી બેઠકમાં ૧૪ જિનમંદિરો છે. આ આખી મંદિરોની જ પોળ છે. આને દેરાશેરી કહે છે. એક બાજુ થોડે દૂર ઉંચાણમાં રાજમહેલ છે. એની નીચેની ટેકરી ઉપર જિનમંદિરો આવેલાં છે. બધાં મંદિરોમાં સૌથી ઊંચું, ભવ્ય અને વિશાળ શ્રી ચતુર્મુખ પ્રાસાદ છે, જેની સ્થાપના-પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૬૩૪માં શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજીએ કરાવેલી છે. ત્રણ માળનું આ ભવ્ય મંદિર ખૂબ જ દર્શનીય અને આનંદપ્રદ છે. આ સિવાય શ્રી અભિતાનથજીનું મંદિર પણ સુંદર અને વિશાલ છે. આ મંદિરની પહોળાઈ-લંબાઈ ઘણી છે. બાવન જિનાલયનું આ મંદિર અતુખ

અંક ૧૧] સિરોહિ રાજ્યનાં કેટલાંક પ્રાચીન જિનમંદિરો [૩૩૧

નયને સદાયે નિહાળવાનું મન થાય છે. જન્ને મંદિરો આવન જિનાલયનાં છે. તેમજ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથજીનું મંદિર પણ મનોહર છે. મૂર્તિ બહુ જ આકર્ષક અને ભવ્ય છે. આ દેરાશેરીના બહારના વિભાગમાં-ધર્મશાળાની પાસેનું શ્રી જીરાવલા પાર્શ્વનાથનું અને ચિન્તામૂર્તિ પાર્શ્વનાથનું મંદિર પણ સુંદર અને ભવ્ય છે. આમાં શ્રી જીરાવલા પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પ્રાચીન, ભવ્ય અને બહુ જ ચિત્તાકર્ષક છે. આ મૂર્તિ બહુ જ ચમત્કારી, પ્રાભાવિક અને પરમશાંતિપ્રદ છે. જામ બહાર દાદાવાડીનું શ્રી મહાવીર પ્રજુનું મંદિર પણ સુંદર શાંતિના સ્થાનમાં આવેલું છે. સિરોહીનાં મંદિરોનો તદ્દન ટૂંક પરિચય નીચે આપું છું:-

૧. શ્રી શાંતિનાથજીનું મંદિર	જેની સ્થાપના ૧૫૫૧ માં થઈ છે.
૨. શ્રી ચોમુખજી-ત્રણે માળ ચોમુખજી છે	" " ૧૬૩૪માં થઈ છે.
૩. શ્રી જોડી પાર્શ્વનાથજી	" " ૧૭૮૮માં થઈ છે.
૪. શ્રી શીતલનાથજી	" " લગભગ સત્તરમી સદીમાં થઈ છે.
૫. શ્રી પાર્શ્વનાથજી (શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથજી)	" " ૧૭૬૬માં થઈ છે.
૬. શ્રી કુંચુનાથજી	" " ૧૬૫૩માં " "
૭. શ્રી મહાવીર પ્રજુજી	" " ૧૭૬૩માં " "
૮. શ્રી શીતલનાથજી	" " લગભગ સત્તરમી સદીમાં
૯. શ્રી આદિનાથજી	" " લગભગ પંદરમી સદીમાં સ્થાપના થયાનું સમજાવું.
૧૦ અજિતનાથજી	" " ૧૬૪૪માં
૧૧ જંભવનાથજી	" " ૧૫૩૪માં
૧૨ નમિનાથજી	" " ૧૬૮૩માં
૧૩ શ્રી આદિનાથજી	" " પંદરમી-સોળમી સદીમાં.

તેર આ અને ત્રણ ઉપરનાં મળી ૧૬ જિનમંદિરો છે. આ સિવાય ત્રણ ચોવીથીનો ભવ્ય મનોહર-પદ, નંદીશ્વર દ્વિપનો શ્રી સિદ્ધગિરિરાજનો અને શ્રી સિદ્ધચક્રના પદો બહુ જ સુંદર અને દર્શનીય છે. ખીજા પાંચ તીર્થોના પદો ચિતરેલા પણ સુંદર છે. આ બધાં મંદિરોમાં ધાતુપ્રતિમાઓ સમેત લગભગ બેથી અઠી હજાર (કદાચ વધુ હશે) પ્રતિમાઓ છે.

ધાતુમૂર્તિઓ પણ પ્રાચીન અને ભવ્ય છે. કેટલીક પ્રતિમાઓ તો પ્રાચીન શિલ્પ-કળાના નમૂના રૂપ છે. આચાર્યમૂર્તિઓ લગભગ દરેક છે. અને ગુરુચરણપાદુકાઓ તો લગભગ પચાસ હશે. આમાં ધાતુમૂર્તિઓ ઉપર તો ઠેક તેરમી સદીથી અઠારમી સદી સુધીના લેખો છે. આચાર્યોની મૂર્તિઓમાં પંદરમી સદીથી તે સત્તરમી સદી સુધીની મૂર્તિઓ છે. ૧૬૫૬ અને ૧૬૬૧ ની જમદગુરુજીની મૂર્તિઓ બહુ જ ભવ્ય અને મનોહર છે. અને ગુરુચરણપાદુકાઓ ઠેક સોળમી સદીથી તે જાગણીસમી સદી સુધીની છે. એક

૮ અહીં ૧૪૬૩-૮૩-૮૭ ના લેખો છે. પણ સમયાભાવે લેખો નથી લેવાયા.

૩૩૨]

જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

મંદિરમાં ઊભા કાઉસચ્છીયાની આબૂપણસહિતની સુંદર મે મૂર્તિઓ છે. મુગટ કુંડલ બાળુ બંધ વજેરેથી વબૂપિત એ અદ્ભુત મૂર્તિ પરમ દર્શનીય છે.

મૂર્તિઓના લેખોમાં અમે ૧૪૯૫ અને ૧૪૯૭ના લેખો જોયા, ભારપછી સોળમી સદીના પશુ લેખો છે અને સત્તરમી અને અઠારમી સદીની તો પુષ્કળ મૂર્તિઓ છે. ખાસ તો, ૧૬૦૮-૯, ૧૬૩૨, ૧૬૩૪, ૧૬૯૧, ૧૭૨૧, ૧૭૩૬ની બબ્બ મનોહર મૂર્તિઓ છે. આમાં પ્રતિષ્ઠાપક આ. શ્રી વિજયદાનસૂરિજી, જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિજી, શ્રી વિજયસેનસૂરિજી, શ્રી વિજયદેવસૂરિજી, શ્રી વિજયપ્રભસૂરિજી, મહોપાધ્યાય શ્રી મેઘવિજયજી ગણિ વજેરે છે. ખાસ ૧૬૩૪, ૧૭૨૧, અને ૧૭૩૬માં અહીં મોટી અંબનશલાકા થઈ હોય તેમ લેખો ઉપરથી સમજાય છે. સપ્તસંધાન મહાકાવ્ય, મેઘમહોદય, હસ્તસાહજનો વજેરે અંબોના પ્રણેતા મુવિહિતનામધેય ઉપાધ્યાય શ્રી મેઘવિજયજી ગણિવર પ્રતિષ્ઠિત ૧૭૩૬ના લેખોવાળી મૂર્તિઓ મારા જોવામાં અહીં જ આવી. મૂર્તિઓ બહુ જ મનોહર છે.

એક કોઠામાં ચારે બાજુ ધાતુમૂર્તિઓ સ્થાપિત કરેલી છે. પૂબ પશુ પૂની થતી નથી, પરન્તુ આ પ્રતિમાઓ બહાર નથી આપતા.

આવાં સુંદર આલિજ્ઞાન મંદિરો, આવી બબ્બ મનોહર ભિનપ્રતિમાઓ છતાં પૂબકોની ખામી છે. મારા નત્ર મન્તવ્ય મુબ્બ સિરોહીનાશ્રી. સંઘે બ્યાં ખાસ જરૂરી હોય ત્યાં અહીંની પ્રતિમાઓ બહાર બહાર આવવી હિમિત છે, જેથી આમાં થતી આસાતનાથી શ્રી. સંઘનો બચાવ થશે અને તેમને એમ સમજશે કે સારી વસ્તુની સર્વત્ર પિછાણ થાય છે.

અહીંની મૂર્તિઓના લેખો લેવાણું ઘણું ઘણું મન હતું, પરન્તુ સમયાભાવે લેખો નથી લઈ શકાયા. પરન્તુ પૂ. શ્રી. જ્ઞાનવિજયજી મહારાજના શિષ્યરત્ન મુનિરાજ શ્રી. વલ્લભવિજયજીને અહીંના લેખો લેવાની ખાસ બલામજી કરી છે. તેઓ આ લેખો લેશે જેઓ ધણી ધણી ઐતિહાસિક વિગતો બહાર આવશે. સં. ૧૬૩૪ અને ૧૬૪૪ના રાવ સુરતાણુના સમયના મોટા લેખો કે જે મંદિરના મહારાની બહારના ભાગમાં છે તેમાં રાવ સુરતાણુના

૯ અહીં સહસ્રાવધાની આચાર્ય શ્રી. મુનિસુંદરસૂરિજી પધાર્યા હતા. તેમજ આ. શ્રી. લક્ષ્મીસાગરસૂરિજી અને આ. શ્રી. વિજયદાનસૂરિજી પશુ પધાર્યા હતા. સં. ૧૬૧૦માં શ્રી હીરવિજયસૂરિજીની આચાર્ય પદવી મહોત્સવ પૂર્વક અહીં થઈ હતી. ૧૬૩૨માં પશુ શ્રી. હીરવિજયસૂરિજી અહીં પધાર્યા હતા. ૧૬૩૪માં પ્રતિષ્ઠા અંબનશલાકા કરાવી છે. સં. ૧૬૩૬માં સમ્રાટ અકબરને પ્રતિષ્ઠાપવા જતાં અહીં પધાર્યા હતા અને રાવસુર-તાણુને ઉપદેશ આપ્યો હતો. આ વખતે તેમના પટ્ટધર આ. શ્રી. વિજયસેનસૂરિજી પશુ અહીં સુધી સાથે હતા. અને અહીં આ પ્રસંગે છેલ્લી વંદના કરી અહીંથી ખંભાત તરફ પધાર્યા હતા અને શ્રી. હીરવિજયસૂરિજી મેવાતદેશ તરફ પધાર્યા હતા; કુન્તેપુરસિકી પધાર્યા હતા. આ શ્રી. વિજયસેનસૂરિજીએ ખંભાત બંધને સુપ્રસિદ્ધ દાનવીર ધર્મવીર શેઠ વાણ્યા રાણ્યાના મંદિરમાં આ જ સમયે મોટી અંબનશલાકા અને પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ કરાવ્યો હતો.

એક ૧૧] સિરોહી રાજ્યનાં કેટલાંક પ્રાચીન જિનમંદિરો [૩૩૬

શુભ કાર્યોની અને જમદગુરુજીના સદુપદેશની વિગતવાર નોંધ છે, જે બહુ જ ઉપયોગી છે. તેમજ જુદા જુદા ગ્રંથોની પણ સુંદર નોંધ મલશે. આ બધાય ગ્રંથોએ જેન શાસનની પ્રભાવના માટે કરેલાં શુભ કાર્યોની નોંધ આપણને-જેન ધર્મને ઔરવપદ નીવડશે એમ હું ધારું છું.

આ સિવાય અહીં પોપાલો પણ વણી છે. અત્યારે તો ત્રણ મોટા ઉપાગ્રય છે. હમણાં સાધુસાધ્વીઓના પઠન પાઠન નિમિત્તે સંસ્કૃત પાઠશાળા પણ ખૂલી છે. સુંદર ધર્મશાળા છે. યાત્રિકા માટે સારી વ્યવસ્થાવાળી બોજનશાળા છે. યાત્રિકોને દરેક જાતની સગવડ આપવા માટે પ્રયત્ન ચાલે છે.

અહીં એક સુંદર જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ આપે તેવી પાઠશાળાની જરૂર છે. માતાઓ અને બહેનોને જ્ઞાન આપે અને ભવિષ્યના જેન સંઘના નેતાઓને ધાર્મિક જ્ઞાન, ધાર્મિક સંસ્કાર અને ધાર્મિક અભ્યાસ વિના નહિ ચાલે. સિરોહી સ્થળે આ માટે જરૂર પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

શ્રી. હીરાવજ્યસૂરીશ્વરજી અગ્રાટ અકબરને પ્રત્યેકાધીને પાછા વળતાં સિરોહી નરેશ શ્રી. સુલતાનજીના આગ્રહથી સિરોહીમાં ચાતુર્માસ રજા હતા. અને શ્રી. સુલતાનજીએ પણ સૂરિજીના ઉપદેશથી પ્રજા ઉપર વધારે કર ન નાંખવા અને અમારી પાળવાનું સ્વીકાર્યું છે. સૂરિજીના આ ચાતુર્માસમાં ઘણાં ઘણાં ધાર્મિક શુભ કાર્યો થયેલાં છે. આ સુલતાનજીના સમયમાં જ સિરોહીના જે મોટાં બધાં જિનમંદિરો બન્યાં છે, જેનો મોટો શિલાલેખ પણ વિલમ્બાન છે. સૂરિજીના ઉપદેશથી સુલતાનજીનું મન કુણું થયું હતું, હૃદયમાં દયા ધર્મ ઉપર બહુ જ પ્રેમ જાગ્યો હતો. આ.શ્રી. વિજયસેનસૂરિજી બ્યારે અહીં પધાર્યાં સુલતાનજી સૂરિજીની સામે ગયો છે અને સૂરિજીનો બહુ જ આદરસન્કાર કર્યો છે.

ત્યારપછી તેમના પૌત્ર અક્ષય રાજાજીના સમયમાં શ્રી. વિજયદેવસૂરિજી સિરોહીમાં ચાતુર્માસ રજા છે. આ વખતે સાદરીમાં હુંકમતવાળાઓએ તપાખચ્છીય શ્રાવકોને બહુ સતાવ્યા હતા. સાદરીના શ્રાવકોએ સિરોહી આવી શ્રી. વિજયદેવસૂરિજી પાસે ફરિયાદ કરી અને જણાવ્યું કે આપના જેવા પ્રતાપી શાસનનાયક હોવા છતાં અમારી આવી સ્થિતિ થાય તે ઉચિત નથી. એટલે સૂરિજીએ ગીતાર્થ સાધુઓને સાદરી મોકલ્યા છે. ગીતાર્થોએ સાદરી જઈ હુંકાઓને મૌન કરી દીધા; ચાતુર્માસ પછી મેવાડનરેશ રાજા કર્ણાજિંહજી પાસે ઉદયપુર જઈ ત્યાંની રાજસભામાં વિદાનો સમક્ષ હુંકાઓ સાથે શરખાઈ કરી તેમને દરાવ્યા અને તપા: સત્યા લુક્કાશ્ચાસત્યા: " તપા સાચા છે અને હુંકાઓ અસત્ય છે, આનું વિજયપત્ર મેળવી સાદરી પાછા આવ્યા, અને એ વિજયપત્રક વાંચી સંભળાવ્યો. પછી સિરોહી આવી સૂરિજીને ચરણે પદક ધર્યો. સાદરીમાં તપાખચ્છીય શ્રાવકોનો ખૂબ જ મહિમા ફેલાયો. (પદાવલી સમુચ્ચયના આધારે). આવી રીતે સિરોહી નમર તો ઘણાં વર્ષો સુધી સુવિહિત શાસનદીપક અને મહાપ્રભાવિક આચાર્યનું વિહાર-ક્ષેત્ર અને ધર્મપુરી રહ્યું છે. એટલે જ એનો " શિવપુરી " તરીકેનો ઉલ્લેખ જોવાય છે. સિરોહીમાં શ્રી. હીરાવજ્યસૂરિજીની દાદવાડી પણ ગામ બહાર છે. તેમજ સૂરિજીની યેતજી બધાં મૂર્તિઓ પણ છે. આ રીતે સિરોહીમાં સૂરિજીનું સ્મારક અત્યારે પણ જીવંત-રૂપે વિલમ્બાન છે.

૩૩૪]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૨

અહીંના મુવકા ઉત્સાહી, ધગશવાળા અને સેવાભાવી છે. પરન્તુ ધાર્મિક સંસ્કાર, શિક્ષણ અને અભ્યાસની પૂરી જરૂર છે.

અહીં જૈન પુસ્તકાલય પણ ચાલે છે. જ્ઞાનભંડાર પણ છે. સિરોહીની ચારે તરફ પહાડો આવેલા છે. અહીંના શ્રીમંત ધર્મવીર અને દાનવીર જૈનોએ સિરોહી રાજ્યમાં જૈન મંદિરો બંધાવો રાજ્યને શોભાવ્યું છે. તમે કોઈ પણ મામમાં જાઓ, મોઢામગોઢું અને સારામાંસારું મંદિર કે મકાન જુઓ તો ચોક્કસ સમજાવે કે એ જૈન મંદિર કે જૈન ઉપાશ્રય છે. આખા રાજ્યભરમાં જૈનોનાં મકાનો જ ઊંચા અને જીંજળાં છે. જૈનોની આ ઉદાર ધર્મ ભાવનાની અહર આ પ્રદેશની અજોડ જનતા ઉપર પણ લઈ છે અને પહાડોમાં શિવાલયો, દેવાલયો, દેવસ્થાનો બંધાવ્યાં છે. તેમ જ આ પ્રદેશના જૈનોએ પણ ખૂબ જ ઉદારતાથી એમાં સહાયતા મદદ આપી છે. સિરોહીમાં કેટલાંક રાજ્યનાં મકાનો વગેરે જેવા લાયક છે. રાજ્યમાં ઉચ્ચ અધિકારીઓ પણ જૈનો છે.

સિરોહીનું વર્ષન સમાપ્ત કરું તે પહેલાં સિરોહીનાં મંદિરોના વર્ષનના પ્રાચીન કવિઓના ઉલ્લેખ આપું તે અનુચિત નથી જ. જુઓ—

“ સીરોહી સકલ શ્રી પાસ મનહતસ્પી જીષ્ણુ પૂજા આસ ” —(કવિ મેષ)

“ પ્રતિમા અઠાવીશ તે પ્રણમર્ષ શિવપુરનગરિરે નિવાસ

મંદિર ઇગ્યારિ સહિસ ચ્યાર શું એકાત્તરિ સુવિકાસ ”

—(ચૈત્યપરિપાટી આગમગચ્છપતિ મહિમારચિત)

શિવપુર—અર્થાત્ સિરોહીમાં અગિયાર મંદિર છે અને ચાર હજાર તે એકાત્તર (૪૦૭૧) મૂર્તિઓ હોવાનું લખે છે. કવિરાજે ત્યાંની બધી ધાતુ મૂર્તિઓને પણ ભેગી ગણેલી હશે.

—(પાર્શ્વનાથ ચૈત્યપરિપાટી પં. શ્રી કલ્યાણસાગરજી)

“ સુપકારી સિરોહિયે પડિઓહિયેરે વંદુ ઋષભજીષ્ણુદં

—(સૌભાગ્યવિજયવિરચિત તીર્થમાલા)

“ નયર સીરોહી ઉત્તમમ દેહલ દીપે મહિમાધામ

આદિ અજીત પ્રાસાદ ઉત્તમ જીરાહિલો સંખેસરો મનિરંગ

ઋષભદેવચોમુખિ ચોસાલ દીપે દરિસણુ અમ્મીઅ રસાલ

પ્રમટ મલ્લ પોરવાહમાહિ સંધવી સીપાસુ કહિવાય ”

—(કવિ શીલવિજયજી વિરચિત તીર્થમાલા)

× × × ×

ઈમ સીરોહિ નગરે આવીયા જનમ કૃતારથપણું ભાવિયા

આદિ ચૈલ દીકું ઉદામ જેહનો સ્વર્ગ સમોવડિ કામ

ચહિમુખ ચૈલ ત્રિભૂમક બલો અજીત શાંતિ કુંથુ જીનહર ગુણનિલો

શ્રીજીરાહિ પાસ પ્રસિદ્ધ વિવિધ ચૈલ યાત્રા તિહાં કાધ

દેહરાં તિહા ઉત્તમ ઇગ્યાર બેટી કાધ સકલ અવતાર

મેં જે મંદિરોનું વર્ષન કર્યું છે તેવું જ આમાં છે. આ કવિના સમયે અગિયાર મંદિરો હતાં.

—(આ. શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિજી તીર્થમાલા)

અત્યારે ૧૬ જિનમંદિરો છે અને ધાતુમૂર્તિઓ વગેરે બધું મલોને પાંચ હજાર મૂર્તિઓ હશે.

મંદિરોનાં દર્શન કરી, ‘કયો સકલ અવતાર’ એમ ભાવિક મુમુક્ષુને જરૂર લાગે છે.

(આજી)

श्रीजिनप्रभसूरिकृतं आत्मसम्बोधकुलकम् ।

सं.-पूज्य मुनिमहाराज श्रीकान्तिविजयजी

मोक्खसुक्खे सया मोहं अमोहं जाण सासणे ।
 तेसिं कयपणामो हं सम्बोहं अप्पणो करे ॥ १ ॥

दसहि चुच्छगाईहिं दिट्ठन्तेहिं कयाइ उ ।
 संसरंता भवे सत्ता पाविति मेणुयत्तणं ॥ २ ॥

नरत्ते आरियं खेतं खेत्ते वि विमलं कुलं ।
 कुले वि उत्तमा जाई जाईए खूवसंपया ॥ ३ ॥

खूवे वि [अ] अरोगत्तं नीरोगे च्चिरजीवियं ।
 द्वियाहियाइर्विन्नाणं जीविए खलु दुच्छं ॥ ४ ॥

सद्धम्मसंवेणं तम्मिं सवणे धीरणं तथा ।
 धारणे संदंहाणं च सदहाणे वि संजैमो ॥ ५ ॥

एवं रे जीव! दुच्छं बारसंगाण संपयं ।
 संपयं पाविरुणेह पमाओ नेव जुज्जए ॥ ६ ॥

पमाओ य जिणिदेहिं अट्टहा परिवन्निओ ।
 अन्नाणं संसैओ चेव मिच्छानाणं तहेव य ॥ ७ ॥

रौगदोसो मईअंसो धम्ममि य अणायरो ।
 जोगाणं दुप्पणीहाणं अट्टहा वज्जियव्वओ ॥ ८ ॥

वरं महाविसं भुत्तं वरं अग्गीपवेसणं ।
 वरं सत्तूहिं संवासो वरं सप्पेहिं किलियं ॥ ९ ॥

मा धम्ममि पमाओ जमेगमच्चू विसाइणो ।
 पमाएणं अणंदाणि जम्माणि मरणाणि य ॥ १० ॥

चउदसपुव्वीआहारगां वि मणनाणिवीयरगां वि ।
 हुंति पमायपरवसा तयणंतरमेव चउगइया ॥ ११ ॥

सग्गापक्कगमगंमि लगा वि जिणसासणे ।
 पाडिया हा! पमाएणं संसारे सेणियाइया ॥ १२ ॥

सोढाईं तिक्खदुक्खाइं सारिरमाणसाणि य ।
 रे! जीव! नरए घोरे पमाएणं अणंतसो ॥ १३ ॥

दुक्खाइं नेगलक्खाइं लुहातण्हाइयाणि य ।
 पत्ताइं तिरियत्ते वि पमाएणं अणंतसो ॥ १४ ॥

रोगसोगविओगाइ रे! जीव! मणुयत्तणे ।
 अणुभूयं महादुक्खं पमाएणं अणंतसो ॥ १५ ॥

कसाया विसया ईसा-भयाइणि सुरत्तणे ।

पत्ते पत्ताइं दुक्खाइं पमाएणं अणंतसो ॥ १५ ॥

जं संसारे महादुक्खं जं मुक्खे सुक्खमक्खयं ।

पाविति पाणिणो तत्थ पमाया अपमायओ ॥ १७ ॥

पत्ते वि मुद्धसम्मत्ते सत्ता सुत्तनिउत्तया ।

उवउत्ता जं न मग्गंमि हा ! पमाओ दुरंतओ ॥ १८ ॥

बाढं पढंति पाढंति नाणासत्थविसारया ।

मुहंति ते पुणो मग्गा हा ! पमाओ दुरंतओ ॥ १९ ॥

अन्नेसिं दिंति संबोहं निस्संदेहं दय्यालुया ।

सयं मोहहया ते वि हा ! पमाओ दुरंतओ ॥ २० ॥

पंचसयाण मञ्जंमि खंदगायरिओ तया ।

कहं विराहओ जाओ हा ! पमाओ दुरंतओ ॥ २१ ॥

तयवत्थं तया हूओ सुहुदेवेण बोहिओ ।

अज्जसाढगणी कट्टं हा ! पमाओ दुरंतओ ॥ २२ ॥

सूरी य महुरामंगू सुत्तअत्थधरो थिरं ।

पुरनिद्धमणे जक्खो हा ! पमाओ दुरंतओ ॥ २३ ॥

जं हरिसविसाएहिं चित्तं चिन्तिज्जए फुडं (कूडं) ।

महामुणीण संसारे हा ! पमाओ दुरंतओ ॥ २४ ॥

अप्पायत्तं कयं संतं चित्तं चारित्तसंगयं ।

परायत्तं पुणो होइ हा ! पमाओ दुरंतओ ॥ २५ ॥

एयावत्थं तुमं जाओ सव्वसन्नो गुणायरो ।

संपयं पि न उज्जुतो हा ! पमाओ दुरंतओ ॥ २६ ॥

हा ! हा ! कहं तुमं होसि पमायकुलमन्दिरं ।

जीव ! मुक्खे सया सुक्खे किं न उज्जमसी(सि) ल्हुं ॥ २७ ॥

पावं करेसि किच्छेण धम्मं सुक्खेण नो पुणो ।

पमाएणं दुरंतेणं कहं होसि न याणिमो ॥ २८ ॥

हा ! हा ! महापमायस्स सव्वमेयं वियंभियं ।

जं न सुणंति पिच्छंति कन्नदिहीजुया वि हु ॥ २९ ॥

सेणावई मोहनिवस्स एसो सुहाण जं विग्घकरो दुरप्पा ।

महारिऊ सव्वजियाण एसो अहो ! हु कहं ति महापमाओ ॥ ३० ॥

જહા પયદંતિ અળજ્જકજ્જે તિહા વિ નિચ્ચં મળસા વિ નૂળં ।
 તહા સ્વળેગં જહ ધમ્મકજ્જે તા દુક્ખિઓ હોઈ ન કોઈ લોણ ॥૩૧॥
 જેણં સુલ્લદ્દેણ દુહાઈ દૂરં વયંતિ આયંતિ સુહાઈં નૂળં ।
 રે ! જીવ ! એયંમિ સુહાલયંમિ જિણિંદધમ્મંમિ કહં પમાઓ ॥ ૩૨॥
 એયં વિયાણિકુગં સુંવ પમાયં સયા વિ રે ! જીવ ! ।
 પાવિહિસિ જેણ સમ્મ જિણપહુસેવાફલં મ્મં ॥ ૩૩ ॥

આત્મસમ્બોધકુલકં સમાપ્તમ્ ।

આ 'આત્મસમ્બોધકુલક' પાટણના ખેતરવસીના પાડાના તાડપત્રના કાંડારની (ડા. નં. ૬ પૃ ૯૬ થી ૯૯) પ્રતિ ઉપગ્રથી ઉતરીને અહીં આપ્યું છે.

શ્રી સંઘને વિજ્ઞપ્તિ સમિતિ અને માસિકને સહાયતા કરો !

પર્વાધિરાજ પર્યુષણ મહાપર્વ આવે છે, તે પ્રસંગે મુનિસમ્મેલને સ્થાપન કરેલી આ સમિતિ અને એ સમિતિના મુખપત્ર આ માસિકને વધુમાં વધુ મદદ આપવાની અમે સમસ્ત શ્રી સંઘને વિજ્ઞપ્તિ કરીએ છીએ.

અત્યારની કારમી મેઘવારી અને અતિ વિષમ સંયોગો છતાં શ્રીસંઘના પ્રેમભર્યા સક્રિય સહકારથી સમિતિ પોતાનું કામ નિયમિતપણે બરી રાખી શકી છે અને 'શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ' માસિકનું પ્રકાશન નિયમિતપણે ચાલુ રાખી શકી છે. અને અતિ અદ્ય મૂલ્યમાં એ જનતાને સાદર કરી શકી છે.

અત્યારના આકરા સમયમાં સમિતિને નાણાંની સવિશેષ જરૂર છે એ ખીના તરફ અમે શ્રીસંઘનું નમ્ર લાવે ધ્યાન દોરીએ છીએ. આ સમિતિ અને આ માસિક સમસ્ત શ્રીસંઘનાં પોતાનાં જ સંતાનો છે, એટલે એની સહાયતા માટે અમારે વિશેષ કહેવાપણું ન હોય

સૌ કોઈ એની સહાયતા કરવાનું યાદ રાખે એ જ વિજ્ઞપ્તિ

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ
જેશિગલાઈની વાડી, ઘીકાંટા, અમદાવાદ.

Shri Jaina Satya Prakasha. Regd. No. B. 3801 श्री जैन सत्य प्रकाश.

दररेके वसाववा योग्य

श्री जैन सत्य प्रकाशना त्रय विशेषांडे

(१) श्री महावीर निर्वाण विशेषांड

बगवान महावीरस्वामीना एवन संघंधी अनेक लेखोथी समृद्ध अंक : मूल्य छ आना (इपालजर्नो अंक आतो वधु).

(२) दीपोत्सवी अंक

बगवान महावीरस्वामी पछीनां १००० वर्ष पछीनां सातसो वर्षना जैन इतिहासने लगता लेखोथी समृद्ध सजित अंक : मूल्य सवा इपियो.

(३) कुमांड १०० : विक्रम-विशेषांड

सत्राई विक्रमादित्य संघंधी ऐतिहासिक लिखलिख लेखोथी समृद्ध २४० पानातो इणहार सजित अंक : मूल्य दोड इपियो.

श्री जैन सत्य प्रकाशना जे विशिष्ट अंडे

[१] कुमांड ४३-जैनदर्शनमां मांसाहार होवना आक्षेपोना जवाणइप लेखोथी समृद्ध अंक : मूल्य चार आना.

[२] कुमांड ४५-ड. स. श्री डेभचंद्राचार्यना एवन संघंधी अनेक लेखोथी समृद्ध अंक : मूल्य त्रय आना.

कान्ची तथा पाडी इण्डो

श्री जैन सत्य प्रकाशनी नीज, मोथा, फायजा, आडमा, दसमा, अगियारमा वर्षनी कान्ची तथा पाडी इण्डो तैवार छे. मूल्य इरेकनुं कान्चीना जे इपिया, पाडीना अडो इपिया.

— लणे —

श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति
जेशिंगलाईनी वाडी, धीकांटा, अमदावाद.

मुद्रक:-मंगलबाई छोटोबाई देसाई. श्री वीरविजय प्रीन्टींग प्रेस, सलापोस कोसरोड, पो. मो. नं. १ श्री ललितमार्ग कार्यालय-अमदावाद. प्रकाशक:-श्रीमनलाव गोखलदास शाह. श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति कार्यालय, जेशिंगलाईनी वाडी, धीकांटा रोड-अमदावाद.